МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.013З-з
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Дошкільна освіта»
А. О. Гойда

Керівник: доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.
_____ А. Ф. Курінна

Рецензент: професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н.
_____ Л. О. Сущенко

Запоріжжя
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри_____
«____» _____2024 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Гойда Анні Олегівні

1. Тема роботи: «Розвиток комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки»
керівник роботи Курінна Алла Феліксівна, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти, к. пед. н.
затверджена наказом ЗНУ від «20» лютого 2024 р. № 316-с

2. Строк подання студентом роботи: 02 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): проаналізувати стан проблеми розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у психолого-педагогічній науці та практиці; з'ясувати сутність та показники комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів; виокремити педагогічні умови успішного розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів-початківців; розробити, науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів у межах освітньої програми 013 Початкова освіта ЗНУ бакалаврського рівня.

5. Перелік графічного матеріалу: таблиць – 4; рисунків – 1 із результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Курінна А. Ф.	02.04.24 р.	02.04.24 р.
Розділ 1	Курінна А. Ф.	12.06.24 р.	12.06.24 р.
Розділ 2	Курінна А. Ф.	02.09.24 р.	02.09.24 р.
Висновки	Курінна А. Ф.	02.10.24 р.	02.10.24 р.
Додатки	Курінна А. Ф.	25.10.24 р.	25.10.24 р.

7. Дата видачі завдання: 02.02.24 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	квітень	виконано
3	Написання першого розділу	травень-червень	виконано
4	Написання другого розділу	серпень-вересень	виконано
5	Написання висновків	жовтень	виконано
6	Оформлення роботи, рецензування	листопад	виконано
7	Захист	грудень	

Студент _____ А. О. Гойда
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ А. Ф. Курінна
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ Ю. Є. Зубцова
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 72 с., 4 таблиці, 1 рисунок, 84 джерела.

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Об’єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – процес розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в закладі вищої освіти.

Методи дослідження: теоретичні – вивчення, аналіз та узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; моделювання педагогічних умов розвитку досліджуваного процесу; емпіричні – педагогічне спостереження, усне та письмове опитування, бесіди, вивчення продуктів діяльності студентів, анкетування та тестування; педагогічне прогнозування, педагогічний експеримент для перевірки гіпотези дослідження; математичні методи для статистичної обробки емпіричних даних.

Теоретичне значення дослідження полягає у науковому обґрунтуванні розробленої моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні й упровадженні концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в освітній процес закладу вищої освіти.

Галузь використання: заклади вищої та післядипломної освіти.

РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ, МАЙБУТНІ ВЧИТЕЛІ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ, КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ

SUMMARY

Hoida A. O. Development of Communicative Potential of Future Primary School Teachers in the Process of Professional Training.

The qualifying work consists of an introduction, two chapters, conclusions, a list of references (84 items). The volume of the qualifying paper is 102 pages (with 72 pages of the main text). The work contains 4 tables and 1 figures.

The purpose of the study is to determine, theoretically substantiate, and experimentally verify the effectiveness of the conceptual model for developing the communicative potential of future primary school teachers.

According to the purpose, the following tasks are defined:

1. Based on the analysis of philosophical, psychological-pedagogical literature, clarify the essence of the process of developing the communicative potential of future primary school teachers.

2. Develop a conceptual model for developing the communicative potential of future primary school teachers and determine the stages of its successful implementation.

3. Identify the pedagogical conditions for the implementation of the conceptual model for developing the communicative potential of future primary school teachers.

4. Experimentally verify the theoretically substantiated model and the stages of its implementation.

The object of the study is the process of professional training of future primary school teachers in higher education institutions.

The subject of the study is the process of developing the communicative potential of future primary school teachers in higher education institutions.

The first section, «Theoretical and Methodological Foundations for Developing the Communicative Potential of Future Primary School Teachers» examines the terminology of the research and the development of communicative potential as a linguistic-didactic problem; it theoretically substantiates the conceptual model for

developing the communicative potential of future primary school teachers in the educational process of higher education institutions.

The second section, «Experimental Verification of the Conceptual Model for Developing the Communicative Potential of Future Primary School Teachers» presents the results of diagnosing the pedagogical conditions for developing the communicative potential of future primary school teachers; describes the implementation of the model of the studied process and its experimental verification.

Theoretical significance of the study lies in the scientific substantiation of the developed model for developing the communicative potential of future primary school teachers.

Practical significance of the obtained research results lies in the development and implementation of the conceptual model for developing the communicative potential of future primary school teachers in the educational process of higher education institutions.

The study showed that the implemented conceptual model and the stages of its successful implementation contributed to increasing the efficiency of the process of developing the communicative potential of future primary school teachers.

Keywords: development of communicative potential, future primary school teachers, conceptual model, pedagogical conditions, development technology.

ЗМІСТ

Вступ……..... 8
Розділ 1. Теоретико-методологічні основи розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи…….... 12
1.1. Комунікативний потенціал сучасного педагога як лінгводидактична проблема……..……... 12
1.2. Теоретичне обґрунтування концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі закладу вищої освіти…..……. 18
Розділ 2. Експериментальна перевірка концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки ……..…….. 33
2.1. Педагогічні умови реалізації концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової ланки……..…….……. 33
2.2. Технологія реалізація концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки…….…….. 40
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи……..…….. 65
Висновки……. 68
Список використаних джерел……..... 72
Додатки…… 81

ВСТУП

Нові реалії освіти збільшують складність професійно-педагогічної діяльності за рахунок розширення профільних функцій учителя, «репертуар» поведінки якого доповнюється виконанням функцій консультанта, проєктувальника, дослідника, менеджера тощо. Прагнення успіху в умовах інформаційно-комунікативних трансформацій суспільства вимагає від людини безперервного оновлення системних знань, посилення мотивації до пошуку творчих рішень виникаючих проблем, умінь адаптуватися до навколишнього соціального середовища, здібностей удосконалювати раніше засвоєні способи діяльності, готовності до продуктивної комунікації, взаємодії, співробітництва та взаєморозуміння з навколишнім світом.

Динаміка трансформаційних процесів в освіті обумовлює постановку нових цілей та завдань перед вищою школою, по-новому ставить питання професійної підготовки учителя початкових класів, до особистості якого у світлі пріоритетного розвитку соціокультурної сфери пред'являються високі вимоги. Особливість професійної діяльності учителя початкової ланки полягає у необхідності постійного спілкування з широким колом людей: дітьми, різними за індивідуально-психологічними характеристикам; батьками здобувачів освіти, які мають різний освітній та віковий статус; колегами, адміністрацією закладу освіти, соціальними партнерами та ін.

Саме цей аспект діяльності вказує на підвищену комунікативну відповідальність педагогів та необхідність розвитку їх комунікативного потенціалу в процесі профільної підготовки в закладі вищої освіти..

У педагогіці формування концепту комунікативного потенціалу здійснюється переважно в контексті традиційних наукових парадигм і пов'язане, перш за все, з інтересом до питань комунікативної культури (Б. Буяльський [12]; К. Гнезділова [15]; В. Гриньова [20];); комунікативної компетентності (Н. Волкова [14]; Н. Голуб [16]; Л. Голуб [17]; В. Полторак

[14]); комунікативної лінгвістики (А. Богуш [10; 11]; А. Курінна [36]; Л. Мороко [38]; М. Пентилюк [52; 54]; С. Сиваш [37]).

Зазначені дослідження є показником зростаючого інтересу теоретиків та практиків до комунікації, комунікативного процесу, комунікативної діяльності педагогів, у яких накопичено певне коло ідей та концепцій різного рівня узагальнення. Однак до цього часу комунікативний потенціал майбутніх учителів початкової школи не піддавався спеціальному науковому дослідженню, його проблематика у системі професійної підготовки фахівців із початкової освіти є в певному сенсі новою і мало вивченою.

Разом з тим аналіз освітньої практики та результати психолого-педагогічних досліджень свідчать, що питанням формування комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів у вищій школі приділяється недостатня увага, в існуючих програмах підготовки не знаходять відображення комунікативні дисципліни як окрема область соціального знання та практики. У значної частини випускників зберігається низький рівень комунікативного потенціалу, наслідками чого стають:

- недостатня підготовленість учителя початкових класів до організації освітнього процесу відповідно до сучасного розуміння комунікативної взаємодії у закладі загальної середньої освіти;
- наявні труднощі у переорієнтації з репродуктивних функцій на продуктивні, творчі;
- невисокий рівень підготовленості майбутніх освітян до професійної комунікації та співробітництва з учнями та батьківством; з колегами та адміністрацією закладу освіти та соціальними партнерами.

Провідні вітчизняні дослідники вважають, що наявна профільна підготовка майбутніх учителів у закладі вищої освіти не відповідає сучасним вимогам розвитку комунікативного потенціалу особистості (А. Богуш [32], М. Вашуленко [31], І. Зязюн [27; 28], О. Ковальова [29], Т. Конівіцька [33] тощо).

Вищевикладене дозволило нам встановити об’єктивно існуючі протиріччя:

- між вимогами з боку держави до особистості вчителя початкової школи та фактичним рівнем її професійно-комунікативної підготовки у ЗВО;
- між актуалізацією проблематики комунікативного потенціалу в структурі міждисциплінарного та психолого-педагогічного знання та відсутністю розроблених методологічних та теоретичних основ розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів;
- між соціальною значущістю професійної діяльності вчителя початкової ланки, що володіє яскраво вираженою комунікативною специфікою, і практикою психолого-педагогічного забезпечення розвитку комунікативного потенціалу у здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей.

Необхідність вирішення виділених протиріч зумовила актуальність дослідження, проблема якого полягає в науково-педагогічному осмисленні процесу підготовки студентів спеціальності 013 «Початкова освіта» до навчання професійній комунікації майбутніх учителів початкової ланки, та обґрунтувала вибір теми кваліфікаційної роботи: «Розвиток комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки».

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети визначені такі завдання:

- на основі аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури з’ясувати сутність процесу розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки;
- розробити концептуальну модель розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів та визначити етапи її успішної реалізації;

- визначити педагогічні умови реалізації концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи;
- експериментально перевірити теоретично обґрунтовану модель та етапи її реалізації.

Об’єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в закладі вищої освіти.

Предмет дослідження – процес розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в закладі вищої освіти.

Теоретичне значення дослідження полягає у науковому обґрунтуванні розробленої моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні й упровадженні концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів в освітній процес вищої школи.

Окремі положення й результати експериментальної роботи доцільно використовувати під час написання курсових та кваліфікаційних робіт здобувачами вищої освіти.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

1.1. Комунікативний потенціал сучасного педагога як лінгводидактична проблема

Кінець XX століття і початок XXI століття ознаменовані підвищеним інтересом наукових кіл та засобів масової інформації до проблем, що стосуються культури спілкування, культури мовлення, культури поведінки комунікантів на рівні мовної, мовленнєвої, комунікативної та прагматичної компетенцій особистості, які в своїй сукупності й складають комунікативний потенціал сучасного педагога-оратора (С. Абрамович [1]; В. Александрова [2]; Г. Бєлєнька [7]; А. Богуш [32]; М. Вашуленко [31]; Н. Голуб [18]; О. Комар [30]; А. Курінна [41; 42]; М. Чікарькова [1] тощо).

В основі ж дослідження розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів як лінгводидактичної проблеми лежить уявлення про комунікацію як соціально значущий компонент соціальної взаємодії, необхідність якого визначається характером діяльності людей. Феномен комунікації є досить багатовимірним, що й обумовлює необхідність його вивчення за допомогою апарату різних гуманітарних наук (М. Пентилюк [52; 53]; Г. Сагач [62]). Як невід'ємний компонент соціальної взаємодії, комунікація носить динамічний характер, що знаходить відображення у зміні її змісту, функцій та видів. Соціально-філософський ракурс розгляду комунікації дозволяє уточнити уявлення про неї як явища визначального формування та розвитку суспільства у його сучасному тлумаченні, як сукупності історично сформованих форм спільної діяльності людей, які мають специфічні особливості суспільного буття і суспільної свідомості [63; 77].

У свою чергу, швидка урбанізація та економічні зміни; нові інформаційні та когнітивні моделі взаємодії між державою та громадянами; входження синергетичних парадигмальних установок (Г. Хакен [82]) у методологію сучасної освіти загострили науковий інтерес до проблеми риторичної/комунікативної освіти як центральної у структурі суспільства, оскільки інтегрування у світову спільноту, відповідність міжнародним стандартам професіоналізму в будь якій сфері економічних, політичних, ділових, міжособистісних або міжкультурних відносин можливе за умови розвитку професійної комунікації та формування риторичної компетентності майбутніх фахівців з урахуванням стрімкого розвитку нейронауки (А. Курінна, І. Заришняк, О. Коропецька [80, с. 247]).

Внаслідок аналізу тенденцій розвитку теорії мовної комунікації (Ю. Косенко [35, с. 30−33]) встановлено, що комунікація є провідним елементом соціальної взаємодії, необхідність якої визначається характером діяльності людей, а також спадкоємністю у розвитку різних поколінь, що реалізується у формі передачі соціального досвіду. Комунікація – це єднання людей у їхній спільній діяльності, яка інтегрує їх у суспільство. Її сутність пов’язується з формуванням та розвитком суспільної та індивідуальної свідомості, які здійснюються в різних аспектах спільної практичної та інтелектуальної діяльності людей, а також у відносинах між людьми у процесі цієї діяльності.

Так, у контексті сучасних лінгводидактичних концепцій щодо визначення термінологічного поля поняття «комунікація» (А. Курінна [40; 41]; О. Кучерук [42]; І. Кучеренко [43]; В. Нищета [48]; М. Прищак [55]; В. Пасинок [58]; О. Сербенська [64] тощо); визначено три основні його інтерпретації:

- засіб зв’язку будь-яких об’єктів матеріального та духовного світу;
- спілкування, у процесі якого люди обмінюються інформацією;
- передача та масовий обмін інформацією з метою впливу на суспільство та його складові компоненти.

При цьому зміст поняття «комунікація» розкривається через систему таких категорій, як «взаємодія», «суспільні відносини», «спілкування», «комунікативно-мовленнєві вміння та навички», «комунікативна діяльність».

У ході дослідження питання про загальні та відмітні ознаки понять «комунікація» та «спілкування» встановлено, що спільним для них є зв'язок з процесами обміну та передачі інформації, а також зв'язок з мовою як засобом передачі такої інформації. Відмітні ознаки визначаються обсягом змісту цих понять, що пов'язані з їх використанням у різних наукових дисциплінах. Відповідно до цього спілкування є характеристикою міжособистісної взаємодії, а комунікація, крім цього, націлена на здійснення інформаційного обміну в суспільстві [67, с. 235].

Спілкування є соціально обумовленим процесом обміну думками і почуттями між людьми в різних сферах їх пізнавально трудової та творчої діяльності, що реалізується за допомогою вербальних засобів комунікації. Комунікація, на відміну спілкування, відбиває соціально зумовлений процес передачі та сприйняття інформації як у міжособистісному, і масовому спілкуванні з різних каналів за допомогою різних вербальних і невербальних комунікативних засобів [35, с. 16].

Як показує аналіз досліджуваної проблеми, комунікативно-мовленнєві вміння і навички вчителя/учня як об'єкт вивчення є складними психофізіологічними і інформаційно-діяльнісними явищами. Психологи й дидакти (М. Вашуленко, Л. Виготський, П. Гальперін, І. Гудзик, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, О. Хорошковська та ін.), розкриваючи зміст понять комунікативно-мовленнєві вміння і навички, визначають мовленнєві вміння і навички як здатність володіти видами мовленнєвої діяльності – рецептивними (читанням, аудіюванням), продуктивними (говорінням, письмом), змішаними (інформаційна перебудова тексту), а комунікативні вміння і навички пов'язують із організацією мовленнєвого спілкування відповідно до мотивації, цілей, завдань, з одного боку, а з іншого – відповідно до соціальних норм мовленнєвої поведінки.

Зіставлення різних визначень комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок дозволило зробити узагальнення: комунікативно-мовленнєві вміння і навички – це здатність індивідуума здійснювати комунікацію в різних сферах спілкування з урахуванням мотивації, цілей і соціальних норм поведінки; спроможність сприймати і породжувати згідно конкретної ситуації спілкування цілісні мовленнєві висловлювання-тексти [40; 41; 48].

Формування ж комунікативно-мовленнєвих умінь і навичок як підґрунтя комунікативного потенціалу особистості визначається її комунікативною діяльністю. В свою чергу, комунікативна діяльність є складною багатоканальною системою взаємодії людей, основними сторонами (процесами) якої є: комунікативна (забезпечення обміну інформацією), інтерактивна (організація спілкування) та перцептивна (взаєморозуміння). Комунікативний процес полягає в різних видах обміну інформацією між суб'єктами взаємодії. У роботі зазначено, що обмін інформацією в людському спілкуванні має свою принципову особливість. Ця специфіка полягає в тому, що такий обмін здійснюється між індивідами, кожен із яких є активним суб'єктом, і обов'язково передбачає взаємодію думок, почуттів та поведінки партнерів. Інтерактивний процес пов'язаний з регулюванням та безпосередньою організацією спільної діяльності людей у процесі їхньої взаємодії. У цьому процесі людина може впливати на мотиви, мету, комунікативні програми, прийняття рішень, виконання і контроль комунікативних дій, тобто, на всі складові діяльності свого партнера, включаючи взаємну стимуляцію та корекцію поведінки. В основі перцептивного процесу знаходиться сприйняття та розуміння іншої людини, у тому числі партнерів зі спілкування. Перцептивний процес спрямований на регуляцію емоційної сфери психіки людини, оскільки спілкування є найважливішою детермінантою емоційних станів особистості [1; 2].

Розглядаючи комунікативну діяльність як складову комунікативного потенціалу майбутнього учителя початкової школи у контексті його професійної діяльності через вивчення характеру та змісту здійснюваних їм

функцій показало, що комунікативна діяльність у її структурі займає провідне місце.

Очевидно, що комунікативна взаємодія вчителя початкової школи не тільки пронизує весь зміст його професійної діяльності, а й є свого роду її каркасом чи стрижнем. Комунікативна діяльність здійснюється як соціально значущий, цілеспрямований та спеціально організований педагогом процес взаємодії з використанням заздалегідь продуманих форм комунікації, змісту та структури взаємин з дітьми, педагогами та батьками. Її ключовою особливістю є спрямованість на забезпечення дій людей, їх консолідації та впорядкованості цілеспрямованої діяльності. Зумовлюючи колективну діяльність, комунікативна діяльність, водночас, виступає найважливішим фактором формування людини; вона розглядається також як суттєвий засіб виховання [13; 17].

Отже, робимо висновок, що аналіз складників поняття «комунікація» в лінгводидактичній площині корелює із визначенням комунікативного потенціалу сучасного фахівця початкової школи, який посідає чільне місце в його професійній діяльності. Визначається це логікою здійснення освітнього процесу в закладі середньої освіти, його побудовою та реалізацією.

Дослідження показало, що професійна діяльність педагога початкової школи має свої специфічні особливості. До них віднесені:

- цілі та характер діяльності учителя з дітьми молодшого шкільного віку [49];
- використання педагогічних технологій в умовах переходу на новий зміст початкової освіти [30; 50; 69];
- особистісне спілкування, яке встановлюється між педагогом та дітьми молодшого шкільного віку [3; 4; 17];
- широке коло суб’єктів діяльності (діти, їхні батьки, колеги, адміністрація закладу освіти, соціальні партнери), з якими здійснює взаємодію учитель початкових класів [54;72].

На основі аналізу наукової літератури дослідження доведено, що комунікативна складова виконує інтегративну роль у професійній діяльності

педагога початкової ланки. Вона є засобом вирішення освітніх завдань, способом організації взаємовідносин, створення сприятливого психологічного клімату, оптимізації навчальної діяльності та відносин у дитячому колективі, реалізації всіх педагогічних технологій (у єдності основних компонентів освітнього процесу: змістовного, методичного та соціально-психологічного) [14−17; 21; 24]. При цьому зазначена складова характеризується гуманістичною спрямованістю, має ціннісний характер і визначається наявністю відповідних комунікативних здібностей, технічних засобів та зовнішніх умов.

Відповідно до цього зроблено висновок про те, що розвиток комунікативних здібностей до повноцінного діалогу з іншими людьми, творчої співпраці з ними виступає однією з найважливіших завдань професійної підготовки майбутніх педагогів початкової школи, які обрали сферу професійної діяльності з підвищеною комунікативною відповідальністю. Тому навчання ефективної комунікації в закладі вищої освіти є одним з важливих шляхів, який допоможе суб’єктам освітнього процесу відчути задоволеність, успіх на заняттях і сприятиме розвитку комунікативних знань, умінь та навичок у студентів факультету дошкільної та початкової освіти.

У роботі комунікативна сфера майбутніх учителів початкової школи розглядається крізь призму поняття «комунікативний потенціал», що обумовлюється тенденцією зростання значимості потенціалу особистості, необхідного для її реалізації у найрізноманітніших галузях життєдіяльності. Комунікативний потенціал розглядається у контексті різновидів потенціалу людини. При цьому, у роботі за основу прийнято визначення потенціалу людини як сукупності відновлюваних ресурсів, які можуть бути ним використані та приведені в дію для досягнення певної мети або результату.

Про моделювання процесу розвитку комунікативного потенціалу майбутнього фахівця початкової освіти у вищій школі йдеться в наступному підрозділі.

1.2. Теоретичне обґрунтування концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі закладу вищої освіти

Для розуміння сутності та природи комунікативного потенціалу майбутніх педагогів, відштовхуючись від визначення потенціалу особистісного (Personal potential – це система постійно відновлюваних та збільшуваних ресурсів (інтелектуальних, мовленнєвих, психологічних, вольових, емоційних тощо) особистості в єдності з функціонуванням її дійсних можливостей й досягнень (здібностей, природно обумовлених професійно важливих якостей, позитивних наслідкованих факторів та ін.) [13; 19]) з усього різноманіття проявів людського потенціалу розглянемо найбільш близькі: професійний [27; 28], творчий [21; 22], аксіологічний [51], акмеологічний [5], духовно-моральний [59], емоційно моральний [72].

Дослідження показало, що різні види потенціалу розглядаються як наявні в людини, у тому числі і приховані, поки що нереалізовані можливості та незатребувані здібності; як свого роду прихований ресурс чи резерв; як ресурсні можливості людини в будь-якій діяльності (професійній, інноваційній, творчій тощо); як можливості фахівця транслювати свій досвід (професійний, культурний тощо). У низці робіт формат розгляду структури потенціалу обумовлений діалектичною єдністю реалізованого та нереалізованого субпотенціалів. Реалізований потенціал визначається досвідом діяльності людини, а нереалізований представлений ціннісно-смисловою структурою його особистості та визначає напрями змін цього виду потенціалу [47].

Узагальнюючи твердження сучасних дослідників (І. Зязюн, Л. Крамущенко, І. Кривонос, І. Полякова, С. Сисоєва тощо) щодо базових характеристик потенціалу, зазначаємо наступні:

- спрямованість (сфера активності особистості, в якій вона має найбільші можливості);

- діапазон реалізації (можливість досягнення успіху в ряді суміжних областей діяльності);
- інтенсивність (числова оцінка можливостей особистості в тій чи іншій сфері реалізації потенціалу, пов'язана з бажанням направити саме на цю сферу максимум своїх ресурсів);
- затребуваність (культурно-історична та соціально-особистісна характеристика, що відображає популярність змісту потенціалу для соціуму);
- рухливість (здатність перемикати свій потенціал на вирішення конкретних актуальних завдань);
- концентрація (здатність до довільності реалізації потенціалу, основний шлях досягнення високого рівня його інтенсивності);
- відновлюваність (можливість відновлення ресурсів, накопичення їх за потреби) [51; 65; 66; 67].

Відмінною рисою комунікативного потенціалу людини є відображення в ньому комунікативно-особистісних властивостей, які не тільки забезпечують легкість і впевненість у спілкуванні, активну позицію у взаємодії, але у найбільш загальному плані відбивають соціальний інтелект. При цьому в основі комунікативного потенціалу особистості лежить потреба у спілкуванні та прагнення до розуміння людей.

У процесі дослідження обґрунтовано, що комунікативний потенціал є системою властивостей і здібностей, що розвиваються, які купуються в реальних умовах спільної діяльності Така система визначає різноманіття шляхів та засобів інтеграції діяльності людини з діяльністю інших людей, що закріплюється у вигляді особистісних якостей та особливостей і є своєрідною індивідуальною «історією участі особистості» у спільній діяльності. Комунікативні властивості, що утворюють змістовну основу комунікативного потенціалу, характеризують особистість крізь призму її можливостей як реального суб'єкта взаємодії з іншими людьми. Встановлено, що комунікативні властивості насамперед визначають глибину і повноту включення особистості у спільну діяльність чи співробітництво. У особливих видах комунікативної

діяльності чи конкретних ситуаціях взаємодії комунікативні властивості виступають як внутрішні резерви особистості, особливо важливі в емоційно напружених умовах взаємодії [40].

Відповідно до цього комунікативний потенціал майбутніх учителів початкової школи розглядається як система особистісних ресурсів, можливостей і резервів, що розвиваються, які забезпечують легкість і впевненість у спілкуванні, психологічну контактність та комунікативну сумісність, а також активну позицію у взаємодії з дітьми, педагогами, батьками та соціальними партнерами.

У роботі за основу обрано позицію, відповідно до якої комунікативний потенціал майбутніх учителів включає три рівні зв'язків та відносин: що відбивають минуле, репрезентують сьогодення та орієнтованих у майбутнє. З цієї точки зору в структурі комунікативного потенціалу виділено три складові: реалізований потенціал (ресурси), реалізований потенціал (можливості) та нереалізований потенціал (резерви).

Реалізований потенціал визначає минуле з погляду відображення сукупності властивостей, накопичених майбутніми педагогами та зумовлюють їх комунікативні здібності, комунікативний досвід та особистісні якості. Реалізований потенціал відображає індивідуально-психологічний компонент комунікативного потенціалу. Реалізований потенціал репрезентує сьогодення з погляду знання майбутніми педагогами законів, закономірностей та принципів комунікації, володіння різними моделями, стилями та техніками спілкування, мотивації до встановлення та підтримки соціальних контактів. Реалізований потенціал представляє комунікативно-діяльнісний компонент комунікативного потенціалу Нереалізований потенціал орієнтований у майбутнє і визначає спрямованість мислення майбутніх педагогів, їх ціннісні орієнтації та соціальну активність. Нереалізований потенціал характеризує ціннісно-смисловий компонент комунікативного потенціалу [47].

З метою забезпечення достатнього рівня теоретизації та обґрунтованості положень концепції розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів

представляється узагальненням методологічних підстав у їх парадигматичному та синтагматичному планах. Вибираючи в якості методологічної підстави концепції підходи, ми виходили з необхідності встановлення функціонального призначення кожного з них і розкриття результатів їх використання відповідно до ієрархічної значущості для вивчення процесу розвитку комунікативного потенціалу. Відповідно до цього методологічні підходи представляють два рівні: загальнонауковий рівень методології (теоретико-методологічна стратегія) і конкретно-науковий рівень методології (практико-орієнтована тактика).

Теоретико-методологічна стратегія виявляє загальний напрямок теоретичного дослідження, фіксує його загальний план. У роботі теоретико-методологічна стратегія представлена системним та синергетичним підходами.

Так, *системний підхід* (В. Андрущенко [4]) дає можливість досліджувати комунікативний потенціал як багатовимірну, багаторівневу та поліфункціональну систему, а сам процес розвитку комунікативного потенціалу - як цілісна освіта, ключовими ознаками якого є: розгляд даного процесу як елемента системи вищого порядку, його здатність ділитися на елементи, подання його у вигляді відкритої системи. Використання системного підходу забезпечує цілісність і структурованість досліджуваного процесу, взаємозв’язок та взаємозалежність його окремих компонентів.

Використання *синергетичного підходу* (Г. Хакен [41]) дозволяє підкреслити неоднозначний характер розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів, на який надає істотний вплив безліч факторів (при цьому як фактори передбачаються не тільки спеціально створені умови, а й спонтанні впливи зовнішньої та внутрішнього середовища). Саме співвідношення спонтанності та керованості може бути в повною мірою реалізовано у синергетичному підході. Застосування цього підходу сприяє збагаченню освітнього процесу діалоговими прийомами та засобами педагогічної взаємодії.

Підходи, що становлять практико-орієнтовану тактику дослідження, розкривають особливості практичного здійснення процесу розвитку

комунікативного потенціалу, визначають механізми та процедури реалізації даного процесу у реальних умовах професійної підготовки майбутніх учителів.

При виділенні методологічних підходів на даному рівні враховувалася розроблена структура комунікативного потенціалу. Обґрунтовано, що індивідуально-психологічний компонент комунікативного потенціалу може бути найбільш повно досліджений з позиції *особистісно орієнтованого та акмеологічного підходів.* Комунікативно-діяльнісний компонент є об'єктом всебічного дослідження з використанням інструментарію комунікативного та діяльностного підходів. *Аксіологічний і контекстний підхід* більшою мірою підходять для вивчення особливостей розвитку ціннісно-смислового компонента комунікативного потенціалу.

Особистісно орієнтований підхід (Л. Артемова [6], І. Бех [8; 9]) дає можливість врахувати індивідуальні особливості майбутніх педагогів як активних та самостійних суб'єктів професійної підготовки. Його реалізація знаходить відображення у забезпеченні особистісно орієнтованої спрямованості процесу розвитку комунікативного потенціалу майбутніх освітян. Даний підхід виступає як методична орієнтація у професійній підготовці, яка дозволяє забезпечити та підтримувати процеси самопізнання, самовдосконалення та самої реалізації особистості майбутнього педагога, розвитку його індивідуальності.

Акмеологічний підхід (Н. Рибніков, Б. Ананьєв, О. Бодальов, Н. Кузьміна, та ін.) [5, с. 17] передбачає розгляд комунікативного потенціалу майбутніх педагогів у контексті їх цілісного розвитку; націлений на дослідження індивідуально-психологічної та ціннісно-смислової структури особистості студентів, які переживають певний етап власного соціально-професійного розвитку, що супроводжується конкретними новоутвореннями та здобутками. За допомогою акмеологічного підходу з'являється можливість визначити фактори, що сприяють досягненню вершин у процесі професійної підготовки, а також закономірності в організації різних етапів розвитку комунікативного потенціалу.

Діяльнісний підхід (Л. Виготський [76; 77], Н. Іполітова [79]) дозволяє виявити внутрішньоособистісний психолого-педагогічний механізм та умови розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів з орієнтацією на найбільш повну реалізацію їх внутрішніх можливостей і резервів. Ідея діяльнісного підходу пов'язана з діяльністю як засобом становлення та розвитку суб'єктності студентів. Суть процесу розвитку комунікативного потенціалу з погляду діяльного підходу полягає в тому, що в центрі уваги стоїть спільна діяльність студентів та викладачів. Діяльнісний підхід при цьому враховує характер та умови зміни типів діяльності у вирішенні задачі розвитку комунікативного потенціалу.

Об'єктом вивчення *комунікативного підходу* (А. Богуш [32]; М. Вашуленко [31]; А. Курінна [36]; В. Нищета [48]) є комунікативна діяльність майбутніх педагогів у різних її видах, в ході яких здійснюється обмін інформацією, організація спілкування та забезпечення взаєморозуміння між її суб'єктами. Методичним змістом комунікативного підходу є способи організації навчальної діяльності майбутніх педагогів, пов'язані в першу чергу з широким використанням колективних форм роботи, вирішенням проблемних завдань, співпрацею між викладачами та студентами.

Аксіологічний підхід (С. Сисоєва [66; 67]) дозволяє дійти до вивчення процесу розвитку комунікативного потенціалу з точки зору гуманістичної педагогіки, в якій людина розглядається як найвища цінність суспільства та самоціль суспільного розвитку. З позиції підходу з'являється можливість реконструкції умов для емоційно-ціннісного проживання та становлення у майбутніх педагогів ціннісної орієнтації на людину, спілкування, взаємодію, внаслідок чого комунікативна діяльність набуває особливої значущості для студентів. Завдяки аксіологічному підходу з'являється можливість виявити провідні ціннісні орієнтації у структурі комунікативного потенціалу, а також дослідити способи їх розвитку у процесі професійної підготовки майбутніх освітян.

Застосування *контекстного підходу* (Л. Даниленко [21]) дозволяє наблизити процес професійної підготовки до вимог та умов реальної педагогічної діяльності. З його допомогою є можливість моделювати у процесі розвитку комунікативного потенціалу предметний зміст взаємодії учителя з різними суб'єктами комунікативної діяльності: дітьми, іншими педагогами, батьками та соціальними партнерами. З використанням педагогічних завдань, проблем і ситуацій формується смисловий зміст розвитку комунікативного потенціалу. Відтворення предметного та смислового контекстів комунікативної складової професійної діяльності педагогів забезпечує своєрідну «сюжетну канву» професії.

Зазначені підходи у своїй сукупності забезпечують методологічну основу проектування процесу розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів. При цьому кожен із них несе свою унікальну функцію. Так, системний та синергетичний підходи утворюють теоретико-методологічну стратегію, а особистісно орієнтований, акмеологічний, діяльнісний, комунікативний, аксіологічний та контекстний підходи – практико-орієнтовну тактику дослідження.

Таким чином, визначено сутність комунікації як суспільного та індивідуально-особистісного явища; увага приділена виявленню методологічних засад розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи.

Уточнення сутності поняття «розвиток комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки» здійснюється, виходячи з складних уявлень про нестійку єдність складових комунікативного потенціалу: реалізованого (індивідуально-психологічний компонент), що реалізується (комунікативно-діяльнісний компонент) та нереалізованого (ціннісно-смисловий компонент).

Якісна зміна складових комунікативного потенціалу обумовлена не тільки впливом зовнішніх факторів, а й потенційними характеристиками, які з тих чи інших причин ще не виявились у явному вигляді. Тим самим

нереалізований потенціал стимулює розвиток особистості майбутніх педагогів, виконує роль «зони потенційного психічного розвитку» (Л. Виготський [75; 76]).

Ця зона є наслідком закону становлення вищих психічних функцій, які формуються спочатку у спільній діяльності, у співпраці з іншими людьми, і поступово стають внутрішніми психічними процесами суб'єкта. Коли психічний процес формується у спільній діяльності, він перебуває у зоні найближчого розвитку; після формування він становиться формой актуального развитку суб'єкта.

Процес розвитку комунікативного потенціалу базується на найважливіших засадах розвитку: незворотності, спрямованості, закономірності. Саме ці характеристики процесу розвитку дозволяють виділити його серед інших змін і процесів (підвищення ефективності, підвищення якості та ін.). На цій підставі стверджується, що самоактуалізація, самовдосконалення та самореалізація є специфічним видом комунікативної діяльності вчителя, невід'ємним компонентом його професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Відповідно до цього розвиток комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи визначено як цілеспрямований процес перетворення цілісної системи індивідуально-психологічних, комунікативно-діяльнісних і ціннісно-смислових якостей особистості, що розвивається і забезпечує ефективну організацію здійснення комунікативної діяльності.

У контексті дослідження питання про розвиток комунікативного потенціалу в роботі проінтерпретовані його основні динамічні характеристики: рухливість, концентрація та відновлюваність (В. Марков [54; 55]). *Рухливість* комунікативного потенціалу майбутнього учителя характеризує його здатність перемикати свій потенціал на вирішення конкретних завдань комунікації. *Концентрація* комунікативного потенціалу показує, яка частина психічного та духовного потенціалу майбутнього педагога спрямована на вирішення завдань його комунікативної діяльності.

Відновлюваність комунікативного потенціалу майбутнього учителя відображає можливість його відновлення та накопичення. Підкреслюється, що дані характеристики у своїй сукупності дозволяють підібрати найбільш доцільні методи і засоби розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкових класів у процесі профільної освіти.

Роль рушійної сили розвитку комунікативного потенціалу виконує сумісна діяльність майбутніх педагогів, їх включеність у процес взаємодії. Із психологічної точки зору в основі ефективної взаємодії знаходиться спільність інтересів, єдність цілей та дій. Найвищим передбачається рівень спільності інтересів. При цьому єдність дій суб'єктів призводить до досягнення результату взаємодії за наявності загального об'єкта діяльності та координації зусиль взаємодіючих сторін.

Необхідність розгляду ключових положень концепції розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів передбачає визначення основних закономірностей та принципів, що розкривають її теоретичний базис. У роботі зазначається, що закономірності та принципи мають безпосередній зв'язок з практикою розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів у процесі професійної освіти, оскільки характеризують її практичну сутність та відображають вимоги та правила ефективного здійснення професійної підготовки у вищій школі

Виділені психолого-педагогічні закономірності розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів виявляються в аспектах розвитку особистості, організації освітнього процесу у ЗВО та змісту комунікативного потенціалу. При цьому визначальною основою при виділенні закономірностей виступає структура комунікативного потенціалу. Так, зокрема, розвиток індивідуально-психологічного компонента комунікативного потенціалу ґрунтується на наступних закономірностях:

- комунікативні здібності є системою, що розвивається, динамічність якої обумовлюється зовнішнім середовищем;

- комунікативний досвід має суперечливу дію: може нести як негативне, так і позитивне навантаження; негативне – у разі негативного результату комунікації, а позитивне – у випадках успішного;

- при вдосконаленні особистісних якостей людини з позиції соціальної значущості ефективність взаємодії між особистістю-особистістю та особистістю-групою обов'язково зростає за рахунок зниження конфліктності та поліпшення взаєморозуміння.

Істотні ознаки розвитку комунікативно-діяльнісного компонента відображають такі закономірності: володіння різними моделями, стилями та техніками спілкування сприяє успішному встановленню та підтримці соціальних контактів між людьми різного віку, статусів та професій, а також обумовлює результативність комунікативного процесу; мотивація до комунікації у професійній сфері сприяє підвищенню пізнавальної активності майбутніх педагогів у галузі розуміння та застосування законів, закономірностей та принципів спілкування.

Рух і якісну стійкість ціннісно-смислового компонента визначають наступні закономірності: спрямованість мислення визначає емоційне і смислове ставлення людини до подій, що відбуваються; система ціннісної орієнтації зумовлює різноманітність комунікативних стилів та моделей спілкування; соціальна активність впливає на темпи формування комунікативних умінь, освоєння моделей, стилів та технік спілкування.

З урахуванням виділених закономірностей визначено принципи розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи:

- принцип активності та свідомості, що передбачає чітке усвідомлення майбутніми педагогами власних цілей, прояв ініціативи, спільне рішення творчих комунікативних завдань;

- принцип діалогізації взаємодії, що передбачає повноцінне міжособистісне спілкування майбутніх педагогів на навчальних заняттях, засноване на взаємній повазі, повній довірі один до одного;

- принцип проблемної орієнтованості, що полягає в актуалізації та стимулюванні майбутніх педагогів до особистісного зростання, дослідницької активності, самостійного виявлення та постановки комунікативних завдань;
- принцип самовизначення, що означає загальнокультурний розвиток та розширює можливості соціалізації особистості, соціальну стійкість та мобільність майбутніх педагогів;
- принцип креативності, що орієнтує майбутніх педагогів на активну, творчу діяльність, пошук продуктивного вирішення комунікативних завдань, які у своїй проблемній спрямованості сприяють розвитку творчого мислення;
- принцип комунікативної спрямованості, що ґрунтується на такій організації освітнього процесу, за якої створені умови для реалізації цілей та завдань продуктивної взаємодії;
- принцип саморозвитку, що розширює можливості формування та розвитку пізнавальної мотивації майбутніх педагогів та здатності бачити своє просування;
- принцип рефлексивності, що допомагає оцінити рівень комунікативних здібностей, готовність до продуктивного вирішення різного рівня складності комунікативних завдань та проектувати у зв’язку з цим власну навчальну діяльність.

Виділені закономірності та принципи, утворюючи теоретичний базис (ядро) концепції, забезпечують науковість її положень і характеризують специфіку здійснення процесу розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів.

Психолого-педагогічні механізми, процедури та засоби практичного застосування теоретичних положень концепції знаходять відображення в її змістовно-смисловому наповненні, яке представлене в роботі у вигляді концептуальної моделі. Концептуальна модель розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи конструюється з урахуванням основних тенденцій розвитку їх професійної підготовки.

Модель визначена в роботі як педагогічна система, яка є невід'ємним, але відносно самостійним елементом у загальній системі професійної підготовки. Вона розкриває змістовні, організаційно-педагогічні та процесуально-дієві засоби розвитку комунікативного потенціалу та реалізується в практичній площині професійної підготовки майбутніх педагогів у ЗВО. Модель є цілісною єдністю теоретико-методологічного, перспективно-цільового, предметно-змістовного, організаційно-діяльнісного та оціночно-результативного напрямів (рис. 1.1).

Теоретико-методологічний напрям моделі відбиває авторську концептуальну позицію та вихідні теоретичні положення щодо проєктування процесу розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів в освітньому середовищі ЗВО. У складі моделі представлені методологічні підходи, а також психолого-педагогічні теорії та концепції. Методологічні підходи розкривають парадигматичний та синтагматичний аспекти розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів та являють собою взаємозв'язок теоретико-методологічної стратегії (системні та синергетичні підходи) та практико-орієнтованої тактики (особисто орієнтований, акмеологічний, діяльнісний, комунікативний, аксіологічний та контекстний підходи). Психолого-педагогічні теорії та концепції визначають уявлення про закономірності та зв'язки, характерні для процесу розвитку комунікативного потенціалу і відображають існуючий практичний досвід професійної підготовки майбутніх педагогів у досліджуваному аспекті.

Перспективно-цільовий напрям визначає мету та призначення моделі – якісне перетворення індивідуально-психологічного, комунікативно-діяльністного та ціннісно-смислового компонентів особистості майбутнього педагога, які у своїй сукупності забезпечують легкість і впевненість у спілкуванні, психологічну контактність та комунікативну сумісність, а також активну позицію у взаємодії з дітьми, педагогами, батьками та соціальними партнерами.

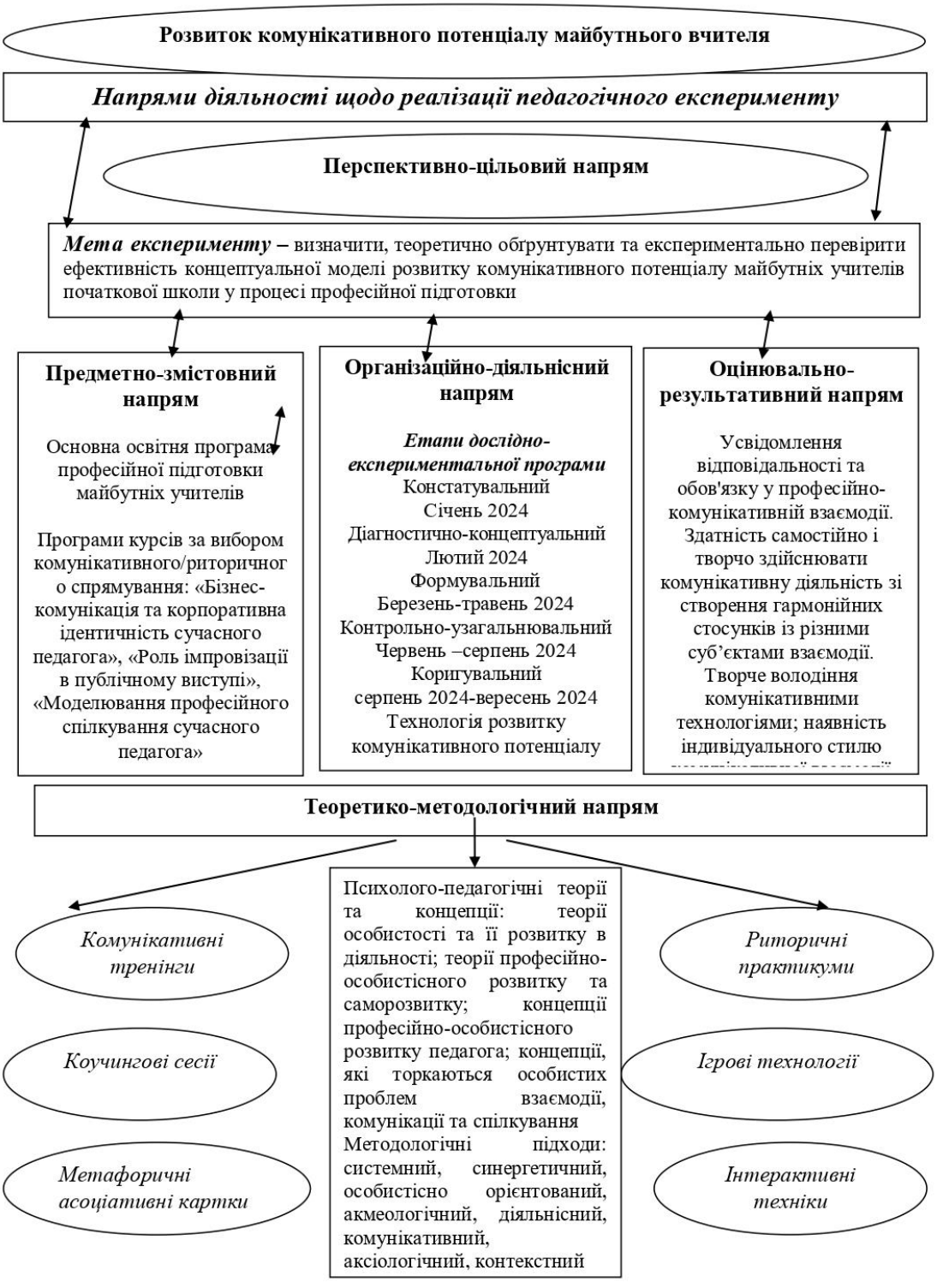


Рис. 1.1. Концептуальна модель розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки

Предметно-змістовний напрям моделі відображає ідейно-смислову сутність освітнього процесу на факультетах дошкільної освіти, на основі якої здійснюється розвиток комунікативного потенціалу майбутніх освітян. Цей напрям характеризується послідовністю етапів засвоєння елементів змісту професійної освіти для досягнення конкретних цілей комунікативної діяльності; системним та логічним розгортанням відповідних психолого-педагогічних знань, а також знань законів, закономірностей та принципів ефективної комунікації, моделей, стилів та технік спілкування; конгруентністю змісту професійної освіти студентів, їх майбутньої професійної діяльності в закладі освіти; використання міжпредметних зв’язків з основними дисциплінами освітньої підготовки майбутніх освітян.

Організаційно-діяльнісний напрям моделі визначається розумінням того, що процес розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів початкової школи надзвичайно складний, багатогранний, неоднозначний і забезпечується взаємозв’язком внутрішньо особистісних факторів та психолого-педагогічних умов. Розвиток комунікативного потенціалу майбутніх педагогів є тривалим процесом, що протікає по етапах, на кожному з яких відбуваються конкретні зміни в індивідуал-психологічному, комунікативно-діяльнісному та ціннісно-смисловому компонентах особистості майбутніх педагогів.

Оцінно-результативний напрям визначає успішність реалізації запропонованої моделі та пов’язаний з розробкою проміжних очікуваних результатів розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів. Як проміжні результати розвитку комунікативного потенціалу розглядаються:

- на адаптаційно-мотивувальному етапі: сформованість у майбутніх педагогів сенсоутворюючих мотивів професійної комунікативної діяльності та ціннісного ставлення до комунікації;
- на комунікативно-діяльнісному етапі: усвідомлення відповідальності у професійно-комунікативній взаємодії; знаньня законів,

закономірностей та принципів комунікації; моделей, стилів та технік спілкування;

- на соціально-комунікативному етапі: здатність самостійно та творчо здійснювати комунікативну діяльність зі створення гармонійних відносин з різними суб’єктами взаємодії в закладі освіти; творче володіння комунікативними технологіями.

У другому розділі дослідження продовжено визначення понятійно-категоріального апарату педагогічного експерименту та представлено експериментальну перевірку концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки.

РОЗДІЛ 2
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. Педагогічні умови реалізації концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової ланки

З метою перевірки гіпотези дослідження проведено педагогічний експеримент, у якому брали участь здобувачі вищої освіти Запорізького національного університету, що навчаються за освітньо-професійною програмою «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка загальною кількістю 230 осіб.

Експериментальну групу (ЕГ) склали 125 студентів, контрольну групу (КГ) – 105. Реалізація концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки діяльності здійснювалася на I-IV курсах у процесі вивчення дисциплін: «Українська мова професійного спрямування», «Вступ до педагогічної професії», «Дитяча література з методикою літературного читання», «Технології навчання мовно-літературної галузі», «Педагогіка», «Бізнес-комунікація та корпоративна ідентичність сучасного педагога», «Основи педагогічної майстерності», «Риторична компетентність сучасного педагога» тощо.

На констатувальному етапі здійснювався аналіз організаційних характеристик технології розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки в контексті концептуальної моделі педагогічного експерименту.

Розвиток комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи є тривалим процесом, який проходить у декілька етапів, на кожному з яких відбуваються конкретні зміни в індивідуально-психологічному, комунікативно-діяльнісному та ціннісно-смисловому компонентах особистості майбутніх педагогів.

Відповідно до цього організаційно-діяльнісний напрям у концептуальній моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки представлено трьома етапами (адаптаційно-мотивуючим, комунікативно-діяльнісним і соціально-комунікативним), на кожному з яких залежно від поставлених завдань застосовується певний набір форм, методів, способів та засобів педагогічної роботи з майбутніми учителями.

Крім того, в організаційно-діяльнісний напрям експериментальної моделі включено педагогічні умови, які забезпечують стійкий та цілеспрямований характер процесу розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів та створюють найбільш сприятливу обстановку або середовище для успішної її реалізації.

Першою педагогічною умовою *є моделювання інформаційно-комунікативного середовища ЗВО,* що забезпечує постійне збагачення та розширення комунікативних ресурсів студентів на основі розвитку позитивного мислення – інтелектуальної цінності, яка проявляється у здатності студента легко орієнтуватися в звичайних і несподіваних критичних ситуаціях, не відчуваючи при цьому ніяких труднощів і емоційних потрясінь (О. Шукалова, С. Бужинська, О. Зайцева) [73, с. 94−95].

Позитивне мислення студентів як інтегральна характеристика переконань, настрою і сприйняття навколишнього світу, що обумовлює концентрацію розуму на позитивних думках і образах, що генерує добре ставлення до себе, до людей і світу в цілому (Д. Аллен, Д. Дойч, З. Зиглар, Н. Пілл, Н. Пив, Х. Сільва, Л. Хей, Е. Хейч та ін.) [73, с. 95], має наступні ознаки:

- оптимістична трактовка подій, що відбуваються;
- пошук нестандартних рішень будь-яких труднощів;
- доброзичливе ставлення до себе та оточуючих;
- захопленість своєю справою;
- переконаність у доброму, сприятливому результаті [45; 47].

Друга педагогічна умова – сприяння студентам у формуванні професійної самосвідомості, що зумовлює *стійку мотивацію до встановлення та підтримки соціальних контактів* з будь-якими реальними та потенційними партнерами. Більшість учених під професійною самосвідомістю (І. Зязюн [28], І. Кривонос [51], О. Матвієнко [44], В. Моляко [46], І. Полякова [54], І. Прудченко [59] та інші) розуміють процес професійного самопізнання, усвідомлення та співвіднесення особистістю своїх особливостей з вимогами реальної професійної діяльності. Дослідження проблеми виявлення конкретних та ефективних методів, що стимулюють розширення та зростання самосвідомості, ознайомлення з наявним у нашій країні та за кордоном досвідом, дозволили припустити, що однією з найбільш зручних, конструктивних та швидко діючих форм роботи з майбутніми учителями є тренінги.

Так, тренінги:

- з менеджменту «Креативний менеджер», «Проектний менеджмент», «Тимбілдінг: мистецтво командоутворення», «Керівник: вміння приймати рішення», «Ефективні методи мотивації колективу»;
- тренінги з розвитку і саморозвитку особистісних якостей: «Я – лідер», «Як подолати стрес?»; «Професійне вигоряння: способи подолання», «Конфлікт на роботі і в житті: друг чи ворог?»;
- коучингові сесії: «Ефективні методи мотивації колективу для розвитку професійної компетентності», «7 кроків кар’єрного зростання фахівця», «Мета і цілепокладання в професійній діяльності», «Професійне зростання – ключ до успіху»;

- мотиваційні тренінги: «Професійна мобільність фахівця: освіта протягом життя», «Розвиток професійної компетентності: вимога часу», «Методи і способи професійної і життєвої адаптації»;

надають можливість виявити шляхи розвитку комунікативного потенціалу учителя-ритора [41, с. 80].

Комунікативні тренінги сприяють розвитку всіх підструктур професійної самосвідомості:

- когнітивної (уточнення, конкретизація та розширення системи знань про себе, свого «Я» як особистості та професіонала);
- афективної (вироблення позитивних самовідносин, адекватне оцінювання своїх можливостей і потенціалів);
- поведінкової (закріплення власної «Я-концепції» у конкретних ситуаціях взаємодії та спілкування, відпрацювання навичок ефективної саморегуляції) [65; 66].

Набуття майбутніми вчителям початкових класів професійної самосвідомості передбачає:

- організацію інформаційно-комунікативної, дослідницької та профорієнтаційної діяльності студентів;
- делегування студентам різноманітних функцій, нових видів діяльності (наприклад, кураторство на молодших курсах, наставництво або шефство над проблемними студентами, реалізацію соціальних проєктів тощо);
- організацію діяльності студентів із саморозвитку; складання планів професійного розвитку майбутніх освітян [71].

Третя педагогічна умова – розробка, створення та *реалізація соціально-педагогічних ситуацій*, що спонукає до оволодіння студентами різноманітними моделями та психолого-педагогічними стилями та техніками спілкування [72]. У роботі за основу обрано концепцію Г. Сагач про існування двох груп моделей спілкування: комфортно-психологічної (пізнавальної, переконливої, експресивної, сугестивної та ритуальної) та дискомфортно-психологічної (звинувачувальної, відстороненою), що дозволила довести існування перехідної

моделі «гармонічного спілкування» (врівноважене спілкуванням, яке так необхідно при комунікації з колегами, керівництвом закладу освіти, батьками учнів та соціальними партнерами) [62].

Відповідно до запропонованої концепції комунікативний потенціал майбутніх учителів початкової ланки включає три рівні зв'язків та відносин: що відбивають минуле, репрезентують сьогодення та орієнтованих у майбутнє. З цієї точки зору в структурі комунікативного потенціалу виділено три складові: реалізований потенціал (ресурси); той, що реалізується (можливості); нереалізований потенціал (резерви) [72].

Реалізований потенціал визначає минуле з погляду відображення сукупності властивостей, накопичених майбутніми учителями та зумовлюють їх комунікативні здібності, комунікативний досвід та особистісні якості.

Потенціал, що реалізується, відображає індивідуально-психологічний компонент комунікативного потенціалу та репрезентує сьогодення з погляду знання майбутніми педагогами законів, закономірностей та принципів комунікації, володіння різними моделями, стилями та техніками спілкування, мотивації до встановлення та підтримки соціальних контактів. Реалізований потенціал представляє комунікативно-діяльнісний компонент комунікативного потенціалу.

Нереалізований потенціал орієнтований у майбутнє і визначає спрямованість мислення майбутніх педагогів, їх ціннісні орієнтації та соціальну активність. Нереалізований потенціал характеризує ціннісно-смисловий компонент комунікативного потенціалу [47].

Таким чином, для виявлення ефективності розробленої нами концепції розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів та перевірки висунутої гіпотези були визначені критерії та показники кожного субпотенціалу (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Критерії, показники й методи діагностики розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки

Критерії	Показники	Методи
Індивідуально-психологічний	комунікативні здібності; комунікативний досвід; особистісні якості	оцінка комунікативних здібностей педагога; самоконтроль педагогічних впливів; психологічне портретування педагога; графічні методи вивчення особистості; індивідуальні бесіди; анкетування; інтерв'ю; усне й письмове опитування
Комунікативно-діяльнісний	комунікативні вміння; знання законів, закономірностей та принципів комунікацій; володіння різними моделями, стилями та техніками спілкування; мотивація до встановлення та підтримці соціальних контактів	тести; письмові завдання; опитувальники; картки комунікативної діяльності; діагностика комунікативного контролю; комунікативні тренінги; коучингові сесії
Ціннісно-смисловий	спрямованість мислення; ціннісні орієнтації; комунікативна активність	спостереження; контрольно-діагностичні роботи; аналіз педагогічних текстів

На констатувальному етапі експерименту досліджувався стан комунікативного потенціалу у здобувачів вищої освіти I–VI курсів, що навчаються за освітньо-професійною програмою «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка Запорізького національного університету, з метою підтвердження необхідності розвинення зазначеного потенціалу за розробленими критеріями, показниками та методами.

Для визначення достовірності отриманих результатів ми застосовували первинну та вторинну обробку інформації. Первинна обробка включала: критерій надійності педагогічної інформації; валідність інформації; якісний аналіз об'єкта за 3-ма критеріями:

- індивідуально-психологічним (комунікативні здібності; комунікативний досвід; особистісні якості);
- комунікативно-діяльнісним (комунікативні вміння; знання законів, закономірностей та принципів комунікацій; володіння різними моделями, стилями та техніками спілкування);
- ціннісно-смисловим (спрямованість мислення; ціннісні орієнтації; комунікативна активність)

З урахуванням підібраних методів дослідження та діагностичних заходів [28, с. 425] було одержано результати, які визначили дві тенденції:

- зростання потреб студентів у розвитку власного комунікативного потенціалу з одночасним зростанням його важливості в умовах профільної освіти у вищій школі;
- зниження мотивації студентів до комунікативного та особистісного саморозвитку.

Про результати реалізації концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки на формувальному етапі педагогічного експерименту йдеться в наступному підрозділі кваліфікаційної роботи.

2.2. Технологія реалізація концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки

Завданням формувального етапу педагогічного експерименту була перевірка ефективності концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки за освітньо-професійною програмою «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка.

Педагогічний експеримент щодо ефективності моделі врегульовувався як нормативною базою освітньої діяльності в закладі вищої освіти (Закони України «Про освіту» [25; 56]; «Про вищу освіту» [57]; Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 «Освіта / Педагогіка», спеціальність 013 «Початкова освіта» [68]), так і в закладі загальної середньої освіти (Державний стандарт початкової загальної освіти [23]; Концепція нової української школи [34; 49; 50]).

У розділі представлено технологію розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі їх професійної підготовки в закладі вищої освіти. Розроблені в логічній єдності змістовна, процесуальна та організаційна характеристики процесу розвитку досліджуваного потенціалу представлені як педагогічні завдання, способи та умови її здійснення.

На основі дослідження генези поняття «педагогічна технологія» у роботах провідних учених (Ш. Амонашвілі [2]; В. Андрущенко [4]; І. Бех [9], І. Дичківська [24]; І. Прудченко [59]; П. Саух [63]; Л. Сущенко [69] тощо), скориговані їх наявні позиції за допомогою додавання до компонентів педагогічної технології спеціально створених умов, що підвищують ефективність освітнього процесу. Відповідно до цього «педагогічна технологія» розуміється нами як система знань, сукупність форм, методів, необхідних

способів послідовного впливу вчителя на учнів у спеціально створених умовах, з яких складається освітній процес, що гарантує досягнення мети дослідження.

Так, структура технології розвитку комунікативного потенціалу майбутніх освітян містить три базові блоки:

1. Блок змістовних характеристик (педагогічних цілей, завдань та змісту навчання);
2. Блок процесуальних характеристик (способів, методів, форм);
3. Блок організаційних характеристик (умови).

Організаційною характеристикою технології є змішаний формат її впровадження. Група вітчизняних учених (М Несправа, І. Зарішняк, О. Коропецька, А. Курінна, С. Сиваш, Л. Сущенко) дослідили специфіку процесу розвитку комунікативної компетенцій здобувачів вищої освіти в онлайн-форматі. На думку дослідників, онлайн-спілкування вимагає більше часу в порівнянні з «живим», тобто одні й ті ж завдання виконуються повільніше, ніж при офлайн-навчанні. Одним з недоліків є відсутність зорових і слухових сигналів. Хоча, безсумнівно, є і переваги, а саме:

- студенти можуть працювати в будь-якому зручному місці і не залежати від часу;
- здобувачі вищої освіти мають більше часу для аналізу, обдумування змісту комунікації, складання відкритої повної відповіді;
- покращується взаємодія між викладачем і студентами;
- онлайн-спілкування є зручним для студентів, які не впевнені в собі, сором’язливі [81, с. 248].

Запропонована педагогічна модель сприяє синергії восьми компонентів:

- згуртованості студентської спільноти;
- створення відкритості між учасниками освітнього процесу;
- сприяння мультимодальності;
- активізація комунікації;
- персоналізація;
- умотивованість навчання;

- орієнтація на отриманий досвід;
- технологічне вдосконалення.

У контексті експериментального навчання в дистанційному форматі розвиток комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи проходив на сервісних платформах Zoom, Google Meet, Skype, Google Hangouts, Google Duo, Proficonf, Appear.in тощо. Відеоконференції та відеозустрічі допомагали задовольнити потребу в практиці спілкування викладач/студент, Сервісні послуги надавали можливість організовувати групову роботу, під час якої студенти включалися в дидактичну гру, демонструючи власний вихід із педагогічної ситуації [81, с. 249]. Інформаційно-комунікаційні технології, безумовно, є незамінними в онлайн-навчанні щодо розвитку не тільки комунікації, а й пізнавальних процесів: надають можливість уповільнено орієнтуватися в інформаційному просторі та ефективно працювати в команді тощо.

Під час змішаного навчання за експериментальною програмою курсу за вибором «Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії» (розробник: А. Курінна) [39, с. 160] на формувальному етапі дослідження (Додаток Б) розвиток комунікативного потенціалу здійснювався через засвоєння нових форм, методів та прийомів комунікації: набуття вмінь застосовувати отримані знання як у стандартних, так і нестандартних соціально-педагогічних ситуаціях.

Цілі експериментальної роботи за технологією розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи полягали в:

- формуванні цілісного уявлення про слово як явище культури та форми її існування у слові та, як наслідок, науково-лінгвістичного світогляду;
- розвитку інтелектуальних якостей особистості: уміння аналізувати, класифікувати, порівнювати, систематизувати, синтезувати;
- розвитку мовлення в контексті власної мовленнєвої діяльності;
- розвитку відтворюючої уяви, широкої сфери почуттів, спостережливості щодо слова і його лексико-семантичних варіантів;

- поглиблення художнього сприйняття, що веде до збагачення мовлення, до образного відтворення життєвих явищ та фактів, вживання влучних мовленнєвих асоціацій, порівнянь, метафор та інших засобів художньої виразності.

Провідними прийомами та формами роботи на формувальному етапі педагогічного експерименту були елементи комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту [41, с. 80], який допомагав студентам:

- налагоджувати комунікативно-словоцентричний контакт того, хто говорить зі слухачами;
- освоювати мовленнєву перспективу, логіку мовлення на рівні продуктивного слововживання;
- розвивати точність та доцільність вживання слів у словосполученнях та реченнях, тексті, конкретних мовленнєвих ситуаціях; мовленнєву сміливість та мовну гру;
- усвідомлювати контекстні відносини лексико-семантичних варіантів слів, що сприяють виразності та яскравості висловлювання.

Вважаємо за потрібне навести приклад орієнтованих компонентів комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту.

1. Лексематичний рівень спілкування (в центрі аналізу текста – слово як двостороння одиниця в сукупності його значень та форм у спілкуванні):

- місце і час спілкування; їх вплив на перебіг інтеракції (*спілкування та взаємодії з іншими людьми)*: ритуальні, типові словоформи привітання, прощання, вибачення, вітання тощо;
- вербальна та невербальна характеристика каналів комунікації (*вокальний*: звуковий, слуховий; *візуальний*: зоровий; *тактильний:* дотиком; *нюховий*; *смаковий)*;
- комунікативний шум і його вплив на спілкування (*фізичний*: шум мотора автомобіля, вентилятора, тиха вимова адресанта; *психічний шум*: ставлення до адресанта або адресата; неуважність слухача, заглибленість у свої

думки; інтелектуальна обмеженість; *семантичний:* спілкування різними мовами; використання спеціальної термінології);

- зворотний зв'язок і засоби його підтримування.

2. Лексико-семантичний рівень спілкування (аналіз лексико-семантичних варіантів слова в контексті комунікативно-словоцентричних стратегій та тактик):

- виявлення комунікативно-сугестивної *(психоемоційної*) мети кожного з учасників спілкування. Чи змінюється впродовж інтеракції *(взаємодії)* мета спілкування? Якщо так, то в чому причина?

- аналіз комунікативно-словоцентричної ініціативи учасників спілкування персонажів (вербальна сугестія (*психоемоційний вплив*) ініціативи: радість, відчай, піднесення, бадьорість, похмурість, наполегливість, страх, розсудливість, байдужість тощо);

- аналіз комунікативно-словоцентричних стратегій (*комунікативно-словоцетрисною стратегією* вважається умисно здійснюваний комплекс мовленнєвих дій щодо планування своєї словоцентричної взаємодії зі співрозмовником для реалізації конкретної комунікативно-сугестивної (*психоемоційної*) мети. Практичним інструментом такої реалізації слугує *комунікативно-словоцентрична тактика*): *власне комунікативні*: послідовність комунікативних дій / *змістовні*: змістовне планування мети з урахуванням мовного матеріалу; *кооперативні:* діалоги та полілоги / *некооперативні:* суперечки, претензії, погрози, конфлікти;

- оцінка учасниками комунікативно-словоцентричної стратегії один одного словами різної конотації (*додаткове, супровідне значення)* (наприклад: слова мінорні чи мажорні: прекрасні, світлі, ніжні, радісні, піднесені, бадьорі, яскраві, сильні, стрімкі, повільні, тихі, суворі, сумні, темні, важкі, тужливі, похмурі, страхітливі, лихі, сердиті, люті тощо);

- виявлення тактик комунікативної поведінки учасників спілкування. Типи тактик. Зміна тактик (якщо це спостерігається): *тактики продукування*

оцінного (позитивного чи негативного) значення, що використовуються адресантом як суб'єктом оцінювання;

- *тактики реагування* на оцінне (позитивне чи негативне) значення, використовувані адресатом як об'єктом оцінювання;

- лексико-семантичні варіанти слів для характеристик соціальних та комунікативних ролей, що реалізуються персонажами у фрагменті, який аналізується. Чи змінюються комунікативні ролі учасників спілкування? (*Соціальні ролі* визначаються професією, видом діяльності, статтю віком; *комунікативні ролі* формуються із сукупності дій, мовленнєвих вчинків, міміки, фраз, зовнішності, одягу тощо – порадник, красень, супермен, бунтівник, діловий, знаменитість, жертва, «сіра людина» тощо);

- виявлення прихованих ролей (комунікативних позицій) учасників спілкування (із застосуванням трансактного аналізу Е. Берна): *позиція дитини* – передбачає ведення спілкування за принципом «хочу/не хочу» за допомогою слів; *позиція батька* – передбачає ведення спілкування за принципом «роби так-то і так-то» за допомогою слів; *позиція дорослого* – зорієнтоване на норми логіки, здоровий глузд, врахування реальної ситуації, бажання бути у всьому рівним з іншими за допомогою слів;

- характеристика типів спілкування персонажів: відкрите / закрите; ініціативне / примусове; офіційне / неофіційне; етикетне / розкуте; конфліктне / кооперативне;

- аналіз складових комунікативно-словоцентричного кодексу кожного учасника спілкування («позитивні» та «негативні» слова). Засоби мовного етикету.

3. Мовленнєвий рівень спілкування (використання слів в тому чи іншому лексико-семантичному варіанті у складі речення чи тексту):

- мовленнєві жанри, яким віддається перевага учасниками спілкування, (бесіда, розмова, суперечка, розповідь, історія, лист, записка, щоденник тощо) їх лексико-семантична організація (ключові слова, словосполучення, речення);

- найчастотніші типи мовленнєвих актів (*репрезентативи або асертиви* зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність слів чи висловлювань; *директиви* змушують адресата зробити дещо; *комісиви* зобов'язують мовця виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки; *експресиви* виражають психологічний стан, характеризують міру відвертості мовця; *декларативи* встановлюють відповідність між пропозиційним змістом слів-символів, висловлювань і реальністю*)* та їх лексико-граматичне втілення (напрклад, *репрезентативи або асертиви:* дієслова – хвалитися, скаржитися; *директиви:* опорні дієслова – запитувати, наказувати, командувати, просити, молити, радити, запрошувати; *комісиви:* мати намір, ставитися прихильно; *експресиви:* вітати, просити вибачення, співчувати, привітати; *декларативи:* якщо я, то Ви);

- аналіз лексико-семантичних аспектів спілкування: вживання слів у прямих і переносних значеннях, образність, тропи і фігури мовлення тощо. Засоби мовного етикету;

- дотримання норм культури мовлення учасниками спілкування. Типи мовленнєвих помилок в

- роль паралінгвістичних (*міміка, жести, інтонація тощо*) засобів спілкування: регістрові характеристики; тональність спілкування; атмосфера спілкування.

4. Соціокультурний рівень спілкування

- Характеристика спілкування загалом: сильніші та слабкіші комунікативні позиції, хто досяг предметних та комунікативних цілей, хто ефективніше використовував засоби комунікативного кодексу, хто завоював комунікативну ініціативу, а хто її втратив тощо.

Приклади виконання студентами завдань із використанням комплексного комунікативно-словоцентричного аналізу тексту як результат упровадження концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної освіти наведено в додатках до кваліфікаційної роботи (Додаток А).

Важливим компонентом експериментального навчання з метою перевірки концептуальної моделі стає комунікативно-мовленнєва робота в контексті навчальної дисципліни «Тренінг ефективної педагогічної взаємодії» (за Г. Нємцовою [82]), приклад якої наводимо нижче.

Робоча програма навчальної дисципліни (фрагмент)

Навчальна дисципліна «Тренінг ефективної педагогічної взаємодії» спрямована на підвищення психологічної культури, розвиток емоційної стійкості та комунікативної компетентності студентів. Виконання психотехнічних та комунікативних ігор допоможе студентам краще володіти собою та вільніше, впевненіше орієнтуватися у своїй професії.

Мета дисципліни – формувати у студентів знання та вміння конструктивного вирішення педагогічних ситуацій.

Завдання дисципліни:

1. Забезпечити засвоєння студентами знань про педагогічну взаємодію, педагогічне спілкування, про типи педагогічних ситуацій та ефективні способи їх вирішення.

2. Сприяти розвитку вмінь та навичок конструктивного спілкування.

3. Розвивати у студентів особистісних та професійних якостей, необхідних майбутнім спеціалістам початкової освіти для їхньої педагогічної діяльності.

4. Активізувати процеси самоаналізу, самопізнання та саморозвитку особистості студентів.

У результаті вивчення дисципліни майбутній фахівець має:

- знати: особливості педагогічних конфліктів; варіанти конфліктних ситуацій у педагогічному процесі; ефективні стратегії поведінки вчителя під час утруднення взаємодії; прийоми запобігання проблем у педагогічній взаємодії;

- уміти: орієнтуватися у складних педагогічних ситуаціях; уміти правильно визначити особистісні особливості та емоційний стан інших людей;

уміти обирати адекватні способи спілкування; вміти працювати з емоційними проявами (своїми та учнів) як з особливим змістом.

Зміст навчальної дисципліни

Розділ 1. Вступ у психологію педагогічного взаємодії

Тема 1.1. Взаємодія суб'єктів освітнього процесу. Типи педагогічної взаємодії.

Взаємодія суб'єктів навчального процесу. Типи педагогічної взаємодії. Специфіка педагогічної взаємодії. Прямі та непрямі впливи. Когнітивні, емоційні, поведінкові та комплексні впливи.

Стратегії психологічного впливу: імперативна, маніпулятивна, розвивальна. Рівні спілкування: конвенційний, примітивний, маніпулятивний, стандартизований, ігровий, духовний.

Особливості роботи у тренінговій групі. Цілі та завдання тренінгу.

Правила групової роботи.

Тема 1.2. Спілкування в освітньому процесі

Спілкування у процесі. Сторони спілкування: перцептивні, комунікативні, інтерактивні. Гуманізація спілкування у системі педагогічної взаємодії. Психологічні засади організації особистісної педагогічної взаємодії. Критерії ефективності педагогічної взаємодії. Стилі педагогічного спілкування. Передумови спілкування: комунікативна установка, настрій, сприйняття одне одного учасниками спілкування та його порозуміння. Психологічні бар'єри спілкування.

Виконання вправ, спрямованих на пошук активного стилю спілкування. Виявлення ступеня готовності учасників тренінгу до взаємодії під час спілкування. Виконання вправ, спрямованих на актуалізацію самосприйняття та сприйняття інших людей.

Розділ 2. Конфліктні ситуації у педагогічній взаємодії

Тема 2.1. Визначення та загальна характеристика утрудненого спілкування. Комунікативні стилі: синергетичний, нонсинергетичний, антисинергетичний.

Визначення та загальна характеристика утрудненого спілкування. Причини труднощів педагогічного спілкування: об’єктивні та суб’єктивні фактори. Особистісні якості та життєві позиції, що провокують утруднене спілкування.

Виконання завдань: усвідомлення бар’єрів педагогічного спілкування.

Тема 2.2. Особливості конфліктних педагогічних ситуацій

Поняття про конфлікт та конфліктну (напружену) ситуацію. Класифікації конфліктів. Заснування класифікації педагогічних ситуацій. Типологія педагогічних конфліктів. Особливості конфліктних педагогічних ситуацій. Прояв та причини конфліктної поведінки учнів. Емоційна напруженість педагога та її прояви.

Тема 2.3. Стратегії та способи вирішення конфліктних педагогічних ситуацій

Стратегії та способи вирішення конфліктних педагогічних ситуацій. Діагностика способів подолання конфліктних ситуаціях у студентів.

Виконання вправ спрямованих на розвиток навичок ефективної взаємодії у конфлікті.

Тема 2.4. Конструктивне вирішення конфліктних педагогічних ситуацій

Конструктивне вирішення педагогічних ситуацій. Навчально-педагогічне співробітництво. Реалізація стратегії співробітництва.

Виконання вправ з розвитку умінь конструктивно вирішувати педагогічні ситуації й знаходити відповідні стратегії співробітництва.

Тема 2.5. Психологічний аналіз конфліктних педагогічних ситуацій Розвиток умінь аналізу та розв’язання конфліктних ситуацій.

Алгоритм розв’язання конфліктної педагогічної ситуації.

Розділ 3. Основи до конструктивного педагогічного спілкування

Тема 3.1. Стереотипи сприйняття у педагогічному спілкуванні. Стереотипи сприйняття у педагогічному спілкуванні.

Виконання вправ: подолання стереотипів сприйняття.

Тема 3.2. Активне сприйняття конфліктної ситуації

Активне сприйняття конфліктної ситуації. Умови повноцінного слухання Види слухання: активне та пасивне. Технологія активного слухання. Типи співрозмовників.

Виконання вправ, спрямованих на розвиток умінь та навичок активного та пасивного слухання.

Тема 3.3. Правила побудови та проведення бесіди та дискусії у педагогічному спілкуванні

Правила побудови та проведення бесіди та дискусії у педагогічному спілкуванні. Культура діалогу та суперечки. Комунікативна толерантність особи педагога.

Підструктури особистості, що визначають комунікативну толерантність: інтелектуальна, ціннісно-орієнтаційна, естетична, емоційна, сенсорна, етична.

Виконання вправ, спрямованих на розвиток умінь та навичок ведення спору та діалогу. Виконання вправ, спрямованих на вироблення вмінь діалогової взаємодії під час проведення навчальної дискусії, оволодіння прийомами переконання та аргументації.

Наведемо фрагмент сценарію заняття за запропонованою програмою в контексті технології розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи.

Тема: Аналіз та вирішення конфліктних ситуацій

Мета: розвинути у студентів інтегративно-компромісні стратегії вирішення конфлікту.

Завдання

1. Розвивати вміння ефективного застосування стратегій поведінки у різних конфліктних ситуаціях.
2. Сприяти усвідомленню наслідків використання стратегій.
3. Відпрацювання навичок рефлексії.
4. Сприяти усвідомленню студентами домінуючих у них стратегій поведінки у конфліктних ситуаціях.

План заняття

1. Вправи в розвитку навичок ефективної взаємодії у конфлікті.
2. Завдання на розвиток уміння аналізу та вирішення конфліктних педагогічних ситуацій.
3. Вирішення конфліктних ситуацій у педагогічному процесі.

Хід заняття

Процедура 1

Вправа «Его-стан на уроці»

1. Уявіть, що Ви ведете урок. Використовуючи теорію трансактного аналізу Е. Берна наведіть по два приклади на кожен стан особистості (Батько-Дорослий-Дитина) своєї поведінки, думок, почуттів під час уроку.
2. Поділіться на пари та програйте по черзі всі три стани.
4. Візьміть аркуш паперу та намалюйте табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Поведінкові фактори его-станів

Фактори	Батько-контролер	Батько-вихователь	Дорослий	Вільна дитина	Адаптивна дитина
Слова					
Жести					
Тон голосу					
Поза					
Вираз обличчя					

Процедура 2

Завдання 1

Запропонуйте для обговорення свій варіант конфліктної ситуації у педагогічному процесі.

Процедура 3

Варіанти конфліктних ситуацій у педагогічному процесі

Запропоновані ситуації можуть бути використані на занятті для обговорення групи, а також для самостійного вирішення студентами.

Пошук ефективних способів виходу з конфлікту рекомендується здійснювати за такою схемою:

- визначення цілей та мотивів учасників конфлікту,
- визначення інтересів обох сторін,
- визначення стратегій поведінки учасників,
- встановлення можливості взаємної вигоди,
- вибір варіантів конструктивної взаємодії,
- оцінка отриманого результату та передбачуваних наслідків.

Завдання для самостійної роботи

- Згадайте конфліктну ситуацію у вашому житті. З якими протиріччями (зовнішніми та внутрішніми) вона була пов’язана?
- Які стратегії поведінки у конфліктній ситуації ви використовували?
- Як би вам хотілося, щоб ця ситуація вирішилася?
- Які висновки з конфлікту ви зробили?

Активними методами роботи на заняттях були підготовка та виголошення студентами публічного виступу та його оцінка/самооцінка за схемою.

Наприклад, публічний виступ на тему

Роль штучного інтелекту в соціальних мережах: можливості та ризики

Добрий день, друзі!

Пропоную поговорити про штучний інтелект як найпоширенішу тему сучасності незалежно від віку його користувачів і прихильників.

Штучний інтелект (ШІ) значно вплинув на розвиток соціальних мереж, перетворивши їх на більш інтелектуальні, персоналізовані та ефективні платформи для спілкування та обміну інформацією. ШІ відіграє ключову роль у багатьох аспектах функціонування соціальних мереж, від рекомендацій

контенту до модерації коментарів. Проте, разом з можливостями, ШІ в соціальних мережах несе в собі і низку серйозних ризиків.

Однією з головних можливостей, які надає ШІ, є персоналізація контенту. Використовуючи алгоритми машинного навчання, соціальні мережі можуть аналізувати поведінку користувачів, їхні вподобання та інтереси, щоб надавати найбільш релевантний контент. Це дозволяє користувачам отримувати новини, публікації та рекомендації, які відповідають їхнім інтересам, що підвищує залученість та задоволення від користування платформою. Наприклад, алгоритми Facebook та Instagram використовують дані про лайки, коментарі та перегляди, щоб формувати стрічку новин кожного користувача індивідуально.

ШІ також сприяє покращенню безпеки та модерації контенту. Завдяки технологіям розпізнавання образів та обробки природної мови, соціальні мережі можуть автоматично виявляти та видаляти небажаний контент, такий як мова ворожнечі, фейкові новини, насильницькі або непристойні матеріали. Це допомагає створювати більш безпечне та комфортне середовище для користувачів, зменшуючи ризики кібербулінгу та інших форм онлайн-насильства. Наприклад, YouTube використовує ШІ для аналізу відео та автоматичного виявлення порушень політики платформи.

Іншим важливим аспектом є можливість аналізу великих обсягів даних, що генеруються користувачами. Соціальні мережі використовують ШІ для обробки та аналізу цих даних з метою отримання цінної інформації про тренди, поведінку користувачів та ефективність маркетингових кампаній. Це дозволяє компаніям краще розуміти своїх клієнтів та адаптувати свої стратегії відповідно до їхніх потреб та вподобань.

Однак, разом з цими можливостями, ШІ в соціальних мережах несе в собі і серйозні ризики. Одним з найбільших ризиків є проблема приватності та захисту даних. Алгоритми ШІ збирають та аналізують величезну кількість інформації про користувачів, що може викликати занепокоєння щодо порушення приватності. Витоки даних або неправомірне використання

персональної інформації можуть призвести до серйозних наслідків для користувачів.

Ще однією проблемою є питання етики та упередженості алгоритмів. ШІ алгоритми можуть відображати упередження, які існують у даних, на яких вони навчалися. Це може призвести до дискримінації та несправедливого ставлення до певних груп користувачів. Наприклад, якщо алгоритм навчався на даних, що містять расистські або сексистські упередження, він може відтворювати ці упередження у своїх рекомендаціях або модерації контенту.

Крім того, використання ШІ для персоналізації контенту може призводити до створення інформаційних бульбашок, коли користувачі бачать лише ту інформацію, яка відповідає їхнім попереднім вподобанням. Це може сприяти поляризації суспільства та зменшувати можливість конструктивного діалогу між різними групами.

У підсумку, ШІ відіграє важливу роль у розвитку соціальних мереж, надаючи нові можливості для персоналізації, безпеки та аналізу даних. Проте, важливо враховувати та мінімізувати ризики, пов’язані з приватністю, етикою та упередженістю алгоритмів. Необхідно розробляти етичні стандарти та регулювання для використання ШІ в соціальних мережах, щоб забезпечити безпечне та справедливе середовище для всіх користувачів.

Дякую за увагу!

Схема оцінки ораторського виступу

Дата 29.09.2024

Лист оцінки лекції

1) Лектор:

а) ПІП Іванченко Анна Олександрівна,

б) освіта неповна вища, вчений ступінь – відсутній

в) місце роботи, КЗ «Дніпрорудненська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів «Талант» ДМР ВР ЗО, заступник директора з навчально-виховної роботи

2) Лекція: Риторика як наука і мистецтво

а) тема – «Розповідь про себе»

б) тривалість 5 хвилин

в) кількість слухачів, склад – 15 студентів, 1 викладач

г) місце проведення – сесійна зала

3) Критерії оцінки лекції:

а) науковий рівень (ерудиція, аналіз, врахування нового) розповідь про життя та педагогічну кар'єру студентки

б) ідейна направленість (партійність, критика ворожих поглядів, тези та под.) – відсутні

в) зв'язок із життям (врахування практичних завдань держави, колективу, врахування нових напрямків та под.) відповідає реальним подіям з життя, цікаві факти, нові відкриття про особу.

г) інформованість на рівні: 1) фактів, 2) зв'язків, підходів, висновків, аспектів естетики) Правдиві факти.

д) побудова лекції (логіка плану, частин, послідовність. Вступ та Висновки)

Виступ побудований чітко, відповідно плану, спостерігалася послідовність від вступу до висновку

є) аргументованість (логіка доведень, адекватність прикладів теорії; при відповідях на запитання) адекватно реагувала на запитання, давала чіткі відповіді в яких була присутня логіка

ж) контакт із аудиторією (врахування психології, реакції) позитивні емоції, усмішки, повноцінний контакт зі слухачами

з) володіння матеріалом (ступінь незв'язності текстом, володіння картою, дошкою, таблицями та под.) Повноцінне володіння матеріалом відповідно тексту

і) культура мови (правильність, багатство, емоційність, використання ораторських прийомів та под.) дотримувалася чіткої вимови, говорила виключно на українській мові

к) техніка мови (дикція, інтонація, темпо-ритм) чітка дикція, спокійний темп і ритм мовлення

Всього за всю лекцію: 9 з 10

1) Найбільш вдале в лекції: розповідь про себе була цілеспрямована, чітка

2) Суттєві упущення: через хвилювання були певні недоліки

3) Побажання: вдосконалення навичок ораторського мистецтва

Примітка:

а) оцінюючи лекцію, Ви ставите оцінку за кожен із критеріїв і за всю лекцію в цілому,

б) припускаючи, що лекція заслуговує на оцінку, наприклад «4+» або «4», поставте її; вагаючись у оцінюванні, поставте «0»,

в) намагайтеся висловити продуману, об'єктивну думку: Ваші оцінки допоможуть нам у роботі.

Оцінюю виступ на тверду 4, є над чим працювати і що вдосконалювати.

Отже, формувальний етап педагогічного експерименту проводився з метою розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки через здійснення зв'язку одержуваної інформації з існуючою практикою початкової освіти; освоєння нових форм, методів та прийомів комунікації; набуття умінь застосування отримуваних знань як у стандартних, так і нестандартних соціально-педагогічних ситуаціях.

Розроблена технологія розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів складалася з 3-х етапів (табл. 2.3). На кожному етапі реалізовувалися всі виявлені раніше педагогічні умови, які оновлювалися і трансформувалися в залежності від цілей і завдань відповідного етапу, застосовувалися нові методи, прийоми, процедури.

Таблиця 2.3

Реалізація технології розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів (фрагмент)

Компоненти комунікативного потенціалу	Педагогічні умови		
	Моделювання інформаційно-комунікативного середовища ЗВО, що забезпечує постійне збагачення і розширення комунікативних ресурсів на основі розвитку позитивної спрямованості мислення студентів	Сприяння студентам у формуванні професійної самосвідомості, що зумовлює стійку мотивацію до встановлення та підтримання соціальних контактів із будь-якими реальними та потенційними партнерами взаємовідносин	Розробка, створення та реалізація соціально-педагогічних ситуацій, що сприяють оволодінню студентами різноманітними моделями та психолого-педагогічними стилями спілкування
Адаптаційно-мотивувальний етап			
Індивідуально-психологічний	- Ведення щоденників спостереження «Мої педагогічні спостереження»; - Тренінгові вправи «Мовчанка», «Сліпе слухання», «Активне слухання», «Позитивна оцінка» тощо;		- Тренінги «Будемо знайомі», «Аргументація»; - Освоєння комунікативних технік: «Саморозкриття», «Зворотний зв’язок», «Розвиток і

Продовження таблиці 2.3			
	- Спільна діяльність викладачі/студенти: розробка кодексу етичної поведінки в професійній комунікації	- Оцінка та самооцінка сильних і слабких сторін студентів; - написання есе «Я – реальне» та «Я – ідеальне»; - Розробка карти життєвих планів кожним студентом; - Участь студентів у лекційних заняттях (лекція-діалог, лекція-бесіда, лекція вдвох та ін.)	збереження довіри», Канали сприйняття», «Екологія слова», «Мовленнєві стратегії»; - Ситуації-спроби «Візитівка»; «Візуалізація педагогічних передбачень»
Комунікативно-діяльнісний	- Розширення інформаційних потоків: створення міжкафедральної інформаційної мережі; відкриття віртуального кабінету самопідготовки; створення електронної бібліотеки комунікативних/риторичних дисциплін освітньо-професійної програми;	- Освоєння тимбілдінгових методів роботи: «Мозковий штурм», «Чорна скринька", «Номінальна група», Метод «653», «Критична – атака»; - Картка професійного самовизначення	

Продовження таблиці 2.3

	- Спрямованість практичних занять на розвиток комунікативних умінь		- Риторичний практикум «Школа спілкування»; - Освоєння комунікативних технік «Конструктивна критика», «Я – звернення», «Діалог поколінь», «21 спосіб отримати бажане»; - Ситуація-спроба «Загальна увага», «Ваш вихід», «Вибір тактики»
Ціннісно-смисловий	- Коучингова сесія «Ефективність професійної комунікації щодня», «Стилі професійного спілкування», «Техніки комунікації між викладачем і студентам», «Техніки переконливого впливу», - Майстер-класи «Використання	- Тренінгові вправи «Цінності життя», «Самопідтримка», «Мудра порада», «Кошик» (об’єднання проблем членами групи), «Перший контакт», «Втеча з в’язниці», «Поділися зі мною», «Позиція», «Портрет», «Остання зустріч», «Подання», «Розсмішити	- Рольові ігри: «Примхлива дитина», «Грізний батько», «Батько в гніві», «Байдужий батько», «Дитина-лідер», «Зіпсований телефон», «Мій співрозмовник» та ін.; - Вправи «Вітаю!», «Я радий Вас бачити», «Дзеркало»,

Продовження таблиці 2.3

	маніпуляції на заняттях», «Методика безконфліктного спілкування», «Методика рольової комунікації на заняттях зі студентами» тощо; - Тренінгові вправи «Я кажу: Дякую», «Магія мого імені», «Автопортрет», «Подарунки» та ін.	партнера», «Слалом» та ін.; - Створення електронного журналу «Моя професія»; - Побудова структурно-логічних схем комунікативної поведінки	«За що ми любимо», «Бажання», «Інтонування», «Ми схожі?», «Невербальний подарунок»; - Накопичення досвіду «Я»
Комунікативно-діяльнісний етап			
Індивідуально-психологічний	- Ведення щоденника спостережень, проведення тренінгових занять із проблем емоційного вигорання та світосприйняття; - Діагностика змін в особистісних якостях, що відбулися, щомісячна «Година спілкування» з обговоренням зроблених спостережень за одногрупниками,	- Діагностика змін, що відбулися в особистісних якостях; - Побудова «Професіограми педагога початкової школи» та «Еталонного портрета сучасного освітянина»; - Розробка «Індивідуальної програми професійного розвитку» кожним	- Розробка Індивідуальної програми комунікативного розвитку; - Освоєння комунікативних технік: «Навіювання і зараження», «Позиції сприйняття», «Репрезентативні системи», «На крок попереду», «Правда – брехня»; - Ситуація-спроба –

Продовження таблиці 2.3

	система тренінгових занять «Спілкування і розвиток»; - Спільна діяльність: обговорення дотримання кодексу етичної поведінки	студентом; - Письмові вправи «Мої мрії» та «Мої очікування»; - Зошит «Педагогічні казуси»; - Вправи: «Через скло», «Почуття», «Шурум-бурум», «Впевнені інтонації», «Розслідування» тощо.	«Техніки слухання», «Точка зору»; - Вправи: «Питання піснею», «Кажу, що бачу», «Дар переконання»
Комунікативно-діяльнісний	- Робота з розширення інформаційних потоків: підтримка роботи міжвузівської віртуальної інформаційної мережі, створення тренінгу психологічного розвантаження; створення студентського порталу, організація міжвузівського віртуального спілкування студентів факультетів дошкільної та початкової освіти;	- Включення в практичні заняття вправ на успішне встановлення контактів із молодшими школярами, їхніми батьками; - Безперервна робота в малих групах методами попереднього етапу + методи «Інтеграції рішень», «Колективного блокнота», «Морфологічний	- Риторичний практикум «Основи мовленнєвої комунікації»; - Комунікативні техніки «Зовнішня згода», «Вираження почуттів», «Вираження теплоти», «Невербальна комунікація», «Стиль відповіде», «Стиль слухання», «Стиль запитань»; - Ситуація-спроба «Дискусія»,

Продовження таблиці 2.3

	- Проведення тренінгів «Спілкування з дітьми», «Спілкування з батьками учнів», «Педагогічне спілкування», «Професійне спілкування»	метод», «Метод «Суду», «Метод «Консиліуму»; - Оволодіння техніками: «Асоціації», «Зв'язок асоціацій», «Дисоціації»; - Рольові ігри «Співбесіда з роботодавцем», «Аеропорт», «Колобок», «Піратський бриг»	«Диспут», «Доброзичливе розпитування», «За колом», «Інтерв'ю», «Комфортна відстань», «Метафора», «Відповідь на агресію»
Ціннісно-смисловий	Рольова гра «Мої кращі три дні», «Говоримо тільки в позитиві»; - Написання есе на запропоновану тему «Я – учитель», «Я – громадянин України», індивідуальні та групові бесіди	- Тренінгові вправи «Метафора кар'єри», «Суперечка при свідку», «Митниця», «Я тебе розумію»; - Активна участь кожного студента в рубриках електронного журналу «Професія як ресурс»	- Комунікативна техніка «Інформаційний діалог»; - Рольові ігри «Мільйонерка», «Безробітний», «Маленький директор» тощо; - Накопичення досвіду «Я і професія», «Мій кращий друг»

Продовження таблиці 2.3

Соціально-комунікативний етап			
Індивідуально-психологічний	- Ведення щоденника спостережень, проведення тренінгових занять «Світ навколо мене», "Світ прекрасний"; - Щомісячна кураторська година: «Світ очима дітей», -Тренінги особистісного зростання; - Спільна діяльність викладачі/студенти: обговорення кодексу етичної поведінки	- Оцінювання компонентів комунікативного потенціалу педагога початкової школи; - Заповнення щоденника майбутнього педагога початкової школи; - Мовленнєво-мисленнєві вправи: «Чай удвох», «Відкритий мікрофон»	- Комунікативний тренінг «Протистояння маніпуляції»; - Комунікативні техніки «Проектування успіху», «Коло досконалості»; «Комунікація почуттів», «Наслідування»; - Мовленнєво-мисленнєва вправа: «Аналізуємо себе», «Своя психогеометрія»
Комунікативно-діяльнісний	- Розширення інформаційних потоків: укрупнення міжвузівської віртуальної інформаційної мережі та електронної бібліотеки комунікативних/риторичних дисциплін	- Тренінг «Успішне працевлаштування»; - Мовленнєво-мисленнєва розминка методи «Експертне фокусування», «Риторичний потяг», «Евристичне прогнозування», «Синектики»	- Риторичний практикум «Теорія і практика педагогічного спілкування»; - Оволодіння комунікативними техніками «Психологічне самбо»,

Закінчення таблиці 2.3

	освітньо-професійної програми, робота студентами-кураторами на молодших курсах, різнопланове віртуальне спілкування студентів (аналітичний перегляд сайтів ЗВО міста, форуми батьків); - Система тренінгів «Вплив і протистояння впливу»		«Самопросування», «Приховання почуттів»; - Риторичний практикум «Навички телефонного діалогу», «Робота зі співрозмовником, який сумнівається», «Зняття заперечень»
Ціннісно-смисловий	Щомісячні «Дні гарного настрою"; робота за пірамідою Р. Ділтса на тему «Наші цінності»; бесіди на запропоновану тему «Моя місія», «Моя професія», «Гроші та щастя»тощо	- Тренінг «Техніка розвитку мовлення»; - Вправи «Інший акцент», «Крізь стіни», «Оцінка промови»; - Нові рубрики електронного журналу «Професія як ресурс»	- Комунікативна техніки «Хвилина успіху», «Публічний виступ за одну хвилину» - Ситуація-спроба «Рекламний ролик», «Заговори, щоби я тебе побачив»; - Накопичення досвіду «Я в професії»

На основі оцінювання результатів навчальної діяльності студентів ми зробили висновок про необхідність запровадження до освітнього процесу спецкурсу «Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної

взаємодії» (за А. Курінною) [39, с. 160] та навчальної дисципліни «Тренінг ефективної педагогічної взаємодії» (за Г. Нємцовою [82]).

Методологічною базою курсів був блок навчальних дисциплін, а саме:

- «Педагогіка»;
- «Риторична компетентність сучасного педагога»;
- «Бізнес-комунікація та корпоративна ідентичність сучасного педагога»;
- «Основи педагогічної майстерності»;
- «Сучасні інформаційні технології»,
- «Технологія розвитку критичного мислення».

Для підтвердження ефективності розробленої нами технології розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки в закладі вищої освіти були проведені діагностичні заходи, про що йдеться в наступному підрозділі.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи

З метою перевірки ефективності концептуальної моделі розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процесі професійної підготовки за освітньо-професійною програмою «Початкова освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 013 Початкова освіта галузі знань 01 Освіта / Педагогіка проводився контрольний етап експерименту, а саме:

– якісне й кількісне вимірювання критеріїв сформованості компонентів розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в освітньому процесі закладу вищої освіти та виявлення динаміки змін, що відбулися внаслідок експериментально-дослідної роботи;

– аналіз отриманих результатів і виявлення можливих причин недостатнього розвитку досліджуваної підготовки;

– формулювання загальних висновків із реалізації розробленої проблеми.

Розглянемо та коротко проаналізуємо отримані дані експерименту. Вимірювання здійснено за тими ж критеріями й показниками, що й на констатувальному етапі, з використанням тих самих методів дослідження (анкетування, тестування, спостереження, бесіда, контрольні роботи, опитування, комунікативні тренінги та мовленнєво-мисленнєві вправи тощо) в три етапи.

Перший – адаптаційно-мотивувальний – етап був спрямований на розвиток усіх трьох компонентів комунікативного потенціалу: індивідуально-психологічного, комунікативно-діяльнісного та ціннісно-смислового.

Другий – комунікативно-діяльнісний – етап вирішував також кілька завдань розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи і, насамперед, це освоєння необхідних знань, умінь і навичок встановлення та підтримання контактів з дітьми, їх батьками, колегами, адміністрацією та соціальними партнерами у майбутній професійній діяльності.

Третій – соціально-комунікативний – етап був спрямований на розширення соціальних контактів студентів та розвиток набутих ними вмінь у різних соціальних та професійних ситуаціях.

На кожному етапі реалізовувалися всі виявлені раніше педагогічні умови, що оновлювалися і трансформувалися в залежності від цілей і завдань відповідного етапу, застосовувалися нові методології та прийоми.

Аналіз результатів експериментальної частини проводився з урахуванням результатів констатувального етапу. Після проведення формувального етапу експерименту здійснювалась діагностика змін за таким самим алгоритмом, що було використано в констатувальному етапі дослідженні.

Для порівняння емпіричних властивостей було проведено узагальнення результатів за кожним критерієм і перевірено статистичну вірогідність результатів дослідження за допомогою критерію χ^2 Пірсона (2.3).

Таблиця 2.3

Порівняння результатів експериментальної роботи між експериментальною та контрольною групами

Компоненти комунікативного потенціалу	Значення статистики критерія хі-квадрат	
	До експерименту	Після експерименту
Індивідуально-психологічний	7,245	**102,292**
Комунікативно-діяльнісний	0,664	**81,481**
Ціннісно-смисловий	0, 442	**24,514**

Прим.: простий шрифт в цифрових значеннях означає відсутність відмінностей між групами за певною характеристикою (значення статистики критерію, що спостерігається, менше критичного на рівні значимості 0,05), а жирний – наявність відмінностей (спостережуване значення статистики критерію більше критичного на рівні значимості 0,05).

Отримані дані підтверджують достовірність нульової гіпотези про те, що характеристики контрольної та експериментальної груп після експерименту відрізняються між собою й спричинені впливом експериментального фактора.

Зведені результати дозволяють зробити висновок про те, що між експериментальною та контрольною групами по всіх компонентах комунікативного потенціалу немає відмінностей до експерименту, а після експерименту відмінності між групами статистично значимі за всіма компонентами. Проведений аналіз доводить, що позитивна динаміка всіх визначених критеріїв в експериментальних групах досягнута завдяки впровадженню експериментальної технології розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи в процес їх професійної підготовки, що й підтверджено результатами математичних обчислень.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі подано теоретичне узагальнення та дослідно-експериментальне дослідження проблеми розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Одержані результати дослідження свідчать про досягнення поставленої мети й надають підстави сформулювати такі висновки:

1. Відповідно до першого завдання проведено теоретичний аналіз досліджуваної проблеми і *встановлено,* що комунікативна складова займає провідне місце у професійній діяльності вчителя початкової школи. Вона є складною багатоканальною системою взаємодії людей, основними сторонами якої є: комунікативна (забезпечення обміну інформацією), інтерактивна (організація спілкування) та перцептивна (взаєморозуміння).

Комунікативний потенціал майбутніх учителів початкової ланки розглядається як система особистісних ресурсів, можливостей і резервів, що розвиваються і забезпечують легкість і впевненість у спілкуванні, психологічну контактність і комунікативну сумісність, а також активну позицію у взаємодії з дітьми, педагогами, батьками та соціальними партнерами.

Розвиток комунікативного потенціалу майбутніх фахівців з початкової освіти *визначено* як цілеспрямований процес перетворення цілісної системи індивідуально-психологічних, комунікативно-діяльнісних і ціннісно-смислових якостей особистості, який забезпечує ефективну організацію та здійснення комунікативної діяльності.

Методологічні засади концепції розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи *представлено* системним та синергетичним підходами, що утворюють теоретико-методологічну стратегію, а також особистісно орієнтованим, акмеологічним, діяльнісним, комунікативним, аксіологічним та контекстним підходами, які визначають практико-орієнтовану тактику.

У ході методологічних розвідок *уточнено* термінологічне поле досліджуваної проблеми, до якого належать у поєднанні і взаємопроникненні загальні, спеціальні, основні та додаткові поняття. Загальні поняття (комунікація, потенціал, резерви, ресурси, можливості) дають можливість відмежувати коло аналізованої проблеми; спеціальні (комунікативна діяльність, взаємодія, спілкування, суспільні відносини) – відбивають специфіку побудови концепції; основні (комунікативний потенціал майбутніх учителів початкової школи, розвиток комунікативного потенціалу) – дозволяють висловити головні авторські ідеї; додаткові (комунікативні здібності, комунікативний досвід, комунікативний стиль, моделі спілкування, техніки спілкування, спрямованість мислення, ціннісні орієнтації, соціальна активність) – сприяють визначенню особливостей та взаємозв'язків елементів концепції.

З'ясовано психолого-педагогічні закономірності розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів, що виявляються в аспектах розвитку особистості, організації освітнього процесу в закладі вищої освіти та змісті комунікативного потенціалу і включають: закономірності, що розкривають особливості розвитку індивідуально-психологічних властивостей особистості; закономірності, що відображають суттєві ознаки розвитку комунікативно-діяльнісних властивостей особистості; закономірності, що описують характер руху та якісну стійкість ціннісно-смислових властивостей особистості.

Виокремлено принципи розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової ланки, що розкривають безпосередній зв'язок теоретичних положень концепції з практикою розвитку комунікативного потенціалу у процесі професійної підготовки в ЗВО: активності та свідомості, діалогізації взаємодії, проблемної орієнтованості, самовизначення, креативності, комунікативної спрямованості, саморозвитку, рефлексивності.

2. *Розроблено* концептуальну модель розвитку комунікативного потенціалу, яка відображає психолого-педагогічні механізми, процедури та засоби практичного застосування теоретичних положень концепції у реальній

практиці професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Модель розкриває змістовний, організаційно-педагогічний та процесуально-дієвий аспекти розвитку комунікативного потенціалу та утворена взаємозв'язком теоретико-методологічного, перспективно-цільового, предметно-змістовного, організаційно-діяльнісного та оціночно-результативного блоків.

3. *Доведено,* що успішність функціонування технології розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів забезпечується комплексом педагогічних умов:

- моделювання інформаційно-комунікативного середовища ЗВО, що забезпечує постійне збагачення та розширення комунікативних резервів студентів на основі розвитку позитивної спрямованості їхнього мислення;
- сприяння студентам у формуванні професійної самосвідомості, що зумовлює стійку мотивацію до встановлення та підтримки соціальних контактів з будь-якими реальними та потенційними партнерами взаємовідносин;
- розробка, створення та реалізація соціально-педагогічних ситуацій, що сприяють оволодінню студентами різноманітними моделями та стилями спілкування.

4. *Запроваджено* технологію розвитку комунікативного потенціалу майбутніх фахівців з початкової освіти, що є універсальним інструментом для проєктування освітнього процесу в ЗВО та відображає його змістовні, процесуальні та організаційні характеристики:

- змістовна характеристика забезпечує чіткість і багаторівневість у постановці цілей, які відображають основну ідею технології, а також відбір змісту освітніх програм на основі декількох компонентів: знань, способів діяльності (умінь і навичок), творчої діяльності (подальшого розвитку знань), емоційно-ціннісного ставлення до дійсності та самого себе;
- процесуальна характеристика обумовлює кількісний склад та якісне наповнення навчальних занять методами навчання, що включають педагогічні

прийоми, створені соціально-педагогічні ситуації та відповідні форми організації навчання (парна, групова, колективна, індивідуально-відокремлена);

- організаційна характеристика, представлена у вигляді педагогічних умов, забезпечує успішність здійснення процесу розвитку комунікативного потенціалу майбутніх педагогів; спільна дія педагогічних умов спрямована на якісне перетворення індивідуально-психологічного, комунікативно-діяльнісного та ціннісно-смислового компонентів особистості майбутнього фахівця, що у своїй сукупності забезпечують легкість і впевненість у спілкуванні, психологічну контактність та комунікативну сумісність, а також активну позицію у взаємодії з дітьми, педагогами, батьками та соціальними партнерами.

Аналіз результатів дослідницько-експериментальної роботи дозволяє стверджувати, що розроблена модель і навчально-методичне забезпечення позитивно вплинули на ступінь розвитку комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки. Це знайшло відбиток у позитивній динаміці всіх визначених критеріїв і підтверджено методами математичної статистики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С.Д. Мовленнєва комунікація / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова : Підручник. Київ : Центр навч. л-ри. 2004. 471 с.

2. Александрова В. Мовленнєва культура сучасної молоді. *Дидактика та методика*. Проблеми підготовки сучасного вчителя № 8 (Ч. 2), 2013. С. 7−11.

3. Амонашвілі Ш.О. Кожний для мене учитель : зміст майстер-класу, представленого на Тринадцятих Міжнародних Педагогічних Читаннях «Учитель» (м. Тбілісі 21-23 березня 2014 р.) / Ш.О. Амонашвілі : пер. з російськоі В.К. Гаврилькевич. Хмельницький : Хмельницький обласний Центр Всеукраїнської культурно-освітницької асоціації Гуманної Педагогіки. Центр інноваційноі педагогіки та психології Хмельницького національного університету. Подільський культурно-просвітницький центр ім. М.К. Реріха. 2014. 28 с.

4. Андрущенко В.П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу. *Вища освіта України*. 2004. № 1. С. 5–9.

5. Антонова О.Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. *Акмеологія – наука XXI століття: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конфер*. / За ред. В.О. Огнев'юка. Київ : Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17−22.

6. Артемова Л. Педагогіка і методика вищої школи : навчально-методичний посібник для викладачів, аспірантів, студентів магістратури. Київ : Кондор, 2008. 272 с.

7. Бєлєнька Г.В. Реалізація принципу диференційованого навчання студентів як шлях формування їх професійної компетентності. Педагогічні видання. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку.* 2008. № 1. URL : http://intellect–invest.org.ua/ (дата звернення: 20.08.2024).

8. Бех І. Особистісні цінності. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 625 с.

9. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

10. Богуш А. Мовленнєве спілкування як лінгводидактична проблема. *Лінгводидактичні засади мовленнєвого спілкування*. Одеса : ПНЦ АПН України, 2006. 307 с.

11. Богуш А. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ. 2004. 376 с.

12. Буяльський Б.А. Поезія усного слова: Азбука виразного читання: кн. для вчителя. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Рад. шк., 199. 256 с.

13. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

14. Волкова Н. П., Полторак В. А. Компетентність у здійсненні професійної комунікації майбутнього соціального педагога. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і Психологія. Педагогічні науки*. 2014. № 2 (8). С. 31–36.

15. Гнезділова К.М. Корпоративна культура викладача вищої школи : навч.-метод. посібник / К.М. Гнезділова Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 124 с.

16. Голуб Н.Б. Риторика у вищій школі : монографія. Черкаси: Брама-Україна, 2008. 400 с.

17. Голуб Л.В. Теоретико-методологічні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі:* збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.) / за ред. проф. К.Я. Климової. Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 153−158.

18. Голуб Н. Б. Система вправ з риторики для студентів педагогічних спеціальностей. *Дивослово.* 2007. № 12. С. 21–25.

19. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

20. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти). Харків : Основа, 1998. 300 с.

21. Даниленко Л. І. Менеджмент інновацій в освіті. Київ : Шк. світ, 2007. 120 с.

22. Ден Роум. Говори та показуй. Мистецтво створювати надзвичайні презентації. Київ : Віват, 2017. 272 с.

23. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text. (дата звернення: 18.06.2024).

24. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 2-ге вид., доп. Київ : Академвидав, 2012. 352 с.

25. Закон України «Про освіту». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення 24.08.2024).

26. Зязюн І.А. Учитель у вимірах епох і цивілізацій. *Мистецтво та освіта.* 2008. № 3. С. 9–15.

27. Зязюн І. Актуальні проблеми професійно-педагогічної підготовки вчителя. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «*Педагогічна майстерність як сучасна технологія розвитку особистості вчителя*». Київ : 2002. С. 8–10.

28. Карташов М.В. Імовірність, процеси, статистика : Посібник. Київ : Видавничополіграфічний центр «Київський університет», 2008.494 с.

29. Ковальова І.О. Педагогічна іміджологія : сутність, етимологія, шляхи креативного використання у сучасному вищому навчальному закладі / І.О. Ковальова. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Вип. 6 : збірник наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. С. 213−226.

30. Комар О. А. Теоретичні та методичні засади підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивної технології: автореф. … д-ра пед. наук: 13.00.04. Черкаси, 2011. 40 с.

31. Комплексний підхід до фахової підготовки сучасного вчителя початкових класів : монографія / За наук. ред. М.С. Вашуленка. Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка, 2012. 312 с.

32. Комунікативно-мовленнєвий супровід професійної підготовки майбутніх фахівців півдня України : колект. монографія / А.М. Богуш, Ж. Д. Горіна та ін. ; за заг. ред. А.М. Богуш; Півден. наук. центр НАПН України. Одеса : ТОВ Лерадрук, 2012. 286 с.

33. Конівіцька Т.Я. Формування риторичної компетентності як невід'ємний аспект професійної реалізації фахівця. *Психологічні засади забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів*: матеріали І Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Кривий Ріг, 15 лютого 2018 р. Кривий Ріг, 2018. С. 197–200.

34. Концепція нової української школи. URL : https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення 12.08.2024).

35. Косенко Ю.В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / Ю.В. Косенко. Суми : Сумський державний університет, 2011. 187 с.

36. Курінна А.Ф., Меняйло В.І. Розвиток риторичного потенціалу здобувачів вищої освіти: лінгвосинергетичний вимір. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Т. 1. № 80. С. 210−217.

37. Курінна А.Ф., Сиваш С.В., Трипольська Н.В. Розвиток професійної компетентності майбутнього педагога: риторичний аспект. *Modern Movement of Science: Proceedings of the 15th International Scientific and Practical Internet Conference, October 19-20, 2023*. Дніпро: FOP Marenichenko V.V., 2023. С. 331−333.

38. Курінна А. Ф., Мороко Л.В. Лінгвосинергетичний аспект сучасної мовної освіти (до проблеми розвитку мовленєвотворчої особистості). *Школа* особистісного зростання: від творчого*о розвитку до особистісної реалізації. Авторська модель Ольги Солдатєнко:* науково-методичний посібник / Автор-упорядник О.В. Солдатєнко / за загальною редакцією Кириленко С. В., Кіян О. І. Київ-Запоріжжя-Чернівці : «Букрек». 2020. С. 95−99.

39. Курінна А.Ф. Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2011. Вип. 16 (62). С. 156−162.

40. Курінна А.Ф., Меняйло В.І. Розвиток риторичного потенціалу здобувачів вищої освіти: лінгвосинергетичний вимір. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Т. 1. № 80. С. 210−217.

41. Курінна А.Ф. Розвиток риторичної компетентності майбутніх вихователів в умовах освітніх змін: лінгвосинергетичний аспект. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки* . 2020. № 1(34). С. 77–83.

42. Кучерук О.А. Формування комунікативної особистості у процесі вивчення риторики. *Українська мова і література в школі*. 2003. № 6. С. 7−11.

43. Кучеренко І. Риторизація сучасного уроку української мови: зміст і шляхи реалізації. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Випуск 45. С. 67–73.

44. Матвієнко О. В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня : автореф. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 34 с.

45. Методика навчання української мови на текстовій основі (8–9-і класи з поглибленим вивченням). Навч.-метод.посіб. / В.Г. Заєць. Київ : Агрармедіагруп. 2015. 120 с.

46. Моляко В. О. Психологічна готовність до творчої праці. Київ : Знання, 1989. 48 с.

47. Назарук Н.В. Професійний потенціал учителя як засіб самореалізації у педагогічній діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна.* 2012. Вип. 2(2). С. 433−442.

48. Нищета В.А. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі: збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.)* / За ред. проф. К.Я. Климової. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 58−70.

49. Нова українська школа – це школа для життя у XXI столітті інтерв'ю з міністром освіти і науки України. Громадське телебачення. URL: https://hromadske.ua (дата звернення: 01.09.2024).

50. Нова українська школа: порадник для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Плеяди, 2017. 206 с.

51. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; за заг. ред. І. А. Зязюна. Київ : СПД Богданова А. М., 2008. 376 с.

52. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістики : пробний підруч. для гімназій гуман.профілю / Пентилюк М.І. Київ : Вежа, 1994. 240 с.

53. Пентилюк М. І. Роль тексту у формуванні риторичних умінь і навичок учнів. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі: збірник наукових праць (за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції 23 квітня 2015 р.)* / За ред. проф. К. Я. Климової. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. І. Франка. 2015. С. 8−19.

54. Полякова І. В. Розвиток креативних здібностей майбутніх учителів початкової школи у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2015. 267 с.

55. Прищак М.Д. Ділове спілкування : навчальний посібник / М.Д. Прищак, О.Б. Залюбівська, О.М. Слободянюк. Вінниця : ВНТУ, 2015. 128 с.

56. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення : 28.09.2017. URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18. (дата звернення: 15.08.2024).

57. Про освіту : Закон України від 05.09.2017.2020 № 2145-VIII. Дата оновлення 24.06.2020 URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text. (дата звернення 25.08.2024).

58. Пасинок В.Г. Основи культури мовлення : навч. посіб. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 228 с.

59. Прудченко І. Індивідуальний сенс педагогічної освіти. *Вища освіта України*. 2013. № 1. С. 17–22.

60. Романовський О.Г., Шаполова В.В., Квасник О.В., Гура Т.В. Психологія тимбілдингу: навчальний посібник / Романовський О.Г., Шаполова В.В., Квасник О.В., Гура Т.В. ; за заг. ред. Романовського О.Г., Калашникової С.В. Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. 92 с.

61. Савчин М. В. Здатності особистості : монографія. Київ : Академвидав, 2016. 288 с.

62. Сагач Г.М. Риторика: навч. посібник для студентів серед, і вищ. навч. закладів. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. 568 с.

63. Саух П. Ю. Сучасна освіта: портрет без прикрас: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. 382 с.

64. Сербенська О. Голос і звуки рідної мови : монографія. Львів : Апріорі, 2020. 280 с.

65. Середа І.В. Педагогічна деонтологія, риторика та культура мовлення : навчально-методичний посібник / І.В. Середа. Миколаїв : Іліон, 2020. 184 с.

66. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 346 с.

67. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури: монографія. Київ: Едельвейс, 2014. 404 с.

68. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 «Освіта / Педагогіка», спеціальність 013 «Початкова освіта». Київ, 2021. 22 с.

69. Сущенко Л. О. Педагогічні інновації: від стратегії до реалізації. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля». Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки.* 2015. № 2 (10). С. 302–307.

70. Федоренко В. Інтегрований ігровий комплекс «Синтез наук» / В. Федоренко. Тернопіль : Мандрівець, 2009. 224 с.

71. Троцко А. В. Педагогічне спілкування: учитель-учень (історичний аспект) : навч. посіб. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2005. 208 с.

72. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 1999. 443 с.

73. Шукалова О.С., Бужинська С.Н., Зайцева О.О. Особливості позитивної психотерапії як чинника самоставлення у здобувачів вищої освіти. *Габітус. Вікова та педагогічна психологія.* Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. Вип. 40. С. 94–97. URL : http://habitus.od.ua/journals/2022/40-2022/40_2022.pdf. (дата звернення: 20.07.2024).

74. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібник. Київ : Либідь, 2003. 560 с.

75. Vygotsky L. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge: Harvard University Press. 1978. 159 p.

76. Vygotsky L. Thought and Language. MIT Press. Cambridge. USA. 1986. 300 p.

77. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture, Key competences for lifelong learning. Publications Office. 2019. URL: https://data.europa.eu/doi/10.2766/569540. (дата звернення: 22.06.2024).

78. Ippolitova N. Sterhova N. Analysis of the notion “pedagogical conditions” : essence and classification. *General and Professional Education*. 2012. NR 1. P. 8–14.

79. Koicheva T.I., Kniazheva I.A. Tekhnolohiia vykorystannia dydaktychnykh bahatovymirnykh instrumentiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vykladachiv. *Science and Education*. 2017. Issue 12. P. 190–194.

80. Kurinna A., Iliichuk L., Mamicheva O., Nesterenko T., Romanova I., & Pinchuk Y. Formation of Rhetorical Competence in University Applicants as a Necessary Factor for Successful Professional Activity. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. № 14(4). P. 247−260.

81. Nesprava M., Zarishniak I., Koropetska O., Kurinna A., Syvash S., Sushchenko L. Formation of Communicative Competencies of Applicants for Higher Education in the Context of Distance Learning. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2023. № 15(1). P. 247–260.

82. Nemtsova G.D. Experience, problems and prospects of implementing a competence-based approach in training students-future psychologists. In *Actual problems of psychology and pedagogy in modern education*. 2021. pp. 63−66.

83. Synergetics 30 years. Interview with Professor G. Hacken. (2002). Voprosy filosofii. By E.N. Knjazeva. P. 53–61.

84. Tkachenko T., Prokopchuk V., Kurinna A., Strikhar O., Bilozerska S. Artistry as a Factor of the Professionalism of the Future Teacher. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. T. 14. № 4 Sup.1. P. 112−127.

ДОДАТКИ

Додаток А
Дидактичний матеріал для комунікативного тренінгу

Додаток А.1

Комплексний комунікативно-словоцентричний аналіз тексту
(За А. Курінною [42, с. 188−190])
(приклад виконання завдання)

(Виступ за темою: Як запитання змінюють життя? | Марина Пташник | TEDxLviv, 2020 рік)
https://youtu.be/gjZVDupD_xo?si=C7AuMBb_l3fCnCeM

Лексематичний рівень спілкування (в центрі аналізу текста – слово як двостороння одиниця в сукупності його значень та форм у спілкуванні):

- місце і час спілкування; їх вплив на перебіг інтеракції (спілкування та взаємодії з іншими людьми): ритуальні, типові словоформи привітання, прощання, вибачення, вітання тощо;

Місце: Виступ на TEDxLviv.
Час: Сучасний період (21-е століття).
Вплив на інтеракцію: Оратор використовує формальний, але доброзичливий тон для створення довірчої атмосфери. Вступні слова про запитання привертають увагу і створюють основу для подальшого обговорення.

- вербальна та невербальна характеристика каналів комунікації (вокальний: звуковий, слуховий; візуальний: зоровий; тактильний: дотиком; нюховий; смаковий);

Вокальний канал: Чітка дикція, контрольований темп мовлення, використання пауз для підкреслення важливих моментів.
Візуальний канал: Оратор використовує зоровий контакт з аудиторією, застосовує візуальні допоміжні засоби.
Невербальні сигнали: Посмішка, жестикулювання, зміни інтонації для підкреслення ключових моментів виступу.

- комунікативний шум і його вплив на спілкування (фізичний: шум мотора автомобіля, вентилятора, тиха вимова адресанта; психічний шум: ставлення до адресанта або адресата; неуважність слухача, заглибленість у свої думки; інтелектуальна обмеженість; семантичний: спілкування різними мовами; використання спеціальної термінології);

Фізичний шум: Мінімальний, оскільки місце виступу обладнане для мінімізації зовнішніх звуків.
Психічний шум: Можливі упередження слухачів щодо теми (важливість запитань у житті).

Семантичний шум: Використання спеціальної термінології може бути незрозумілим для непідготовленої аудиторії.

- зворотний зв'язок і засоби його підтримування.

Оратор використовує риторичні питання, запрошує аудиторію подумати над своїм досвідом, стежить за реакцією слухачів, щоб коригувати темп і тон виступу.

Лексико-семантичний рівень спілкування (аналіз лексико-семантичних варіантів слова в контексті комунікативно-словоцентричних стратегій та тактик):

- виявлення комунікативно-сугестивної (психоемоційної) мети кожного з учасників спілкування. Чи змінюється впродовж інтеракції (взаємодії) мета спілкування? Якщо так, то в чому причина?

Основна мета оратора – привернути увагу до важливості запитань у житті і підкріпити це прикладами з власного досвіду та досліджень. Мета залишається сталою протягом всього виступу.

- аналіз комунікативно-словоцентричної ініціативи учасників спілкування персонажів (вербальна сугестія (психоемоційний вплив) ініціативи: радість, відчай, піднесення, бадьорість, похмурість, наполегливість, страх, розсудливість, байдужість тощо);

Оратор проявляє ініціативу, підтримує позитивний настрій, використовує гумор та іронію для підкреслення своїх аргументів.

- аналіз комунікативно-словоцентричних стратегій (комунікативно-словоцетрисною стратегією вважається умисно здійснюваний комплекс мовленнєвих дій щодо планування своєї словоцентричної взаємодії зі співрозмовником для реалізації конкретної комунікативно-сугестивної (психоемоційної) мети. Практичним інструментом такої реалізації слугує комунікативно-словоцентрична тактика): власне комунікативні: послідовність комунікативних дій / змістовні: змістовне планування мети з урахуванням мовного матеріалу; кооперативні: діалоги та полілоги / некооперативні: суперечки, претензії, погрози, конфлікти;

Власне комунікативні стратегії: Послідовність дій, де кожен новий аргумент підкріплює попередній.

Кооперативні стратегії: Запрошення аудиторії до співучасті (приклади з життя слухачів).

Змістовні стратегії: Використання фактів, особистого досвіду, наукових досліджень для підтримки аргументів.

- оцінка учасниками комунікативно-словоцентричної стратегії один одного словами різної конотації (додаткове, супровідне значення) (наприклад: слова мінорні чи мажорні: прекрасні, світлі, ніжні, радісні, піднесені, бадьорі, яскраві, сильні, стрімкі, повільні, тихі, суворі, сумні, темні, важкі, тужливі, похмурі, страхітливі, лихі, сердиті, люті тощо);

Оратор використовує слова з позитивною конотацією (цікавість, розвиток, креативність) і негативною конотацією (відсутність запитань, байдужість).

- виявлення тактик комунікативної поведінки учасників спілкування. Типи тактик. Зміна тактик (якщо це спостерігається): тактики продукування оцінного (позитивного чи негативного) значення, що використовуються адресантом як суб'єктом оцінювання;

Оратор активно використовує позитивні та негативні оцінки для підкреслення важливості запитань.

- тактики реагування на оцінне (позитивне чи негативне) значення, використовувані адресатом як об'єктом оцінювання;

Аудиторія реагує на підняті питання хлопанням в долоні та невербальними реакціями (посмішки, сміх).

- лексико-семантичні варіанти слів для характеристик соціальних та комунікативних ролей, що реалізуються персонажами у фрагменті, який аналізується. Чи змінюються комунікативні ролі учасників спілкування? (Соціальні ролі визначаються професією, видом діяльності, статтю віком; комунікативні ролі формуються із сукупності дій, мовленнєвих вчинків, міміки, фраз, зовнішності, одягу тощо – порадник, красень, супермен, бунтівник, діловий, знаменитість, жертва, «сіра людина» тощо);

Соціальні ролі: Оратор – маркетолог, освітитель.

Комунікативні ролі: Оратор виступає в ролі порадника, критика відсутності запитань, експерта.

- виявлення прихованих ролей (комунікативних позицій) учасників спілкування (із застосуванням трансактного аналізу Е. Берна): позиція дитини – передбачає ведення спілкування за принципом «хочу/не хочу» за допомогою слів; позиція батька - передбачає ведення спілкування за принципом «роби так-то і так-то» за допомогою слів; позиція дорослого – зорієнтоване на норми логіки, здоровий глузд, врахування реальної ситуації, бажання бути у всьому рівним з іншими за допомогою слів;

Позиція дорослого: Оратор орієнтується на логіку, наукові докази, здоровий глузд.

- характеристика типів спілкування персонажів: відкрите / закрите; ініціативне / примусове; офіційне / неофіційне; етикетне / розкуте; конфліктне / кооперативне;

Відкрите, ініціативне, офіційне, етикетне, кооперативне.

- аналіз складових комунікативно-словоцентричного кодексу кожного учасника спілкування («позитивні» та «негативні» слова). Засоби мовного етикету.

Позитивні слова: критичне мислення, цікавість, розвиток.

Негативні слова: байдужість, відсутність запитань.

Мовленнєвий рівень спілкування (використання слів в тому чи іншому лексико-семантичному варіанті у складі речення чи тексту):

- мовленнєві жанри, яким віддається перевага учасниками спілкування, (бесіда, розмова, суперечка, розповідь, історія, лист, записка, щоденник тощо) їх лексико-семантична організація (ключові слова, словосполучення, речення);

Бесіда, розповідь, історія. Лексико-семантична організація включає використання ключових слів і фраз, що підкреслюють важливість теми.

- найчастотніші типи мовленнєвих актів (репрезентативи або асертиви зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність слів чи висловлювань; директиви змушують адресата зробити дещо; комісиви зобов'язують мовця виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки; експресиви виражають психологічний стан, характеризують міру відвертості мовця; декларативи встановлюють відповідність між пропозиційним змістом слів-символів, висловлювань і реальністю) та їх лексико-граматичне втілення (напрклад, репрезентативи або асертиви: дієслова – хвалитися, скаржитися; директиви: опорні дієслова – запитувати, наказувати, командувати, просити, молити, радити, запрошувати; комісиви: мати намір, ставитися прихильно; експресиви: вітати, просити вибачення, співчувати, привітати; декларативи: якщо я, то Ви);

Репрезентативи: Наведення фактів, розвінчання міфів.

Директиви: Заклики до дії (ставити більше запитань).

Експресиви: Вираження особистих емоцій (іронія, сарказм).

- аналіз лексико-семантичних аспектів спілкування: вживання слів у прямих і переносних значеннях, образність, тропи і фігури мовлення тощо. Засоби мовного етикету;

Використання образних виразів, метафор, гумору для підтримки уваги аудиторії.

- дотримання норм культури мовлення учасниками спілкування. Типи мовленнєвих помилок в ідіостилі учасників спілкування;

Оратор використовує зрозумілу мову, уникає жаргонізмів, слідкує за культурою мовлення.

- роль паралінгвістичних (міміка, жести, інтонація тощо) засобів спілкування: регістрові характеристики; тональність спілкування; атмосфера спілкування.

Міміка, жести, інтонація підкреслюють важливі моменти, створюють атмосферу довіри і взаєморозуміння.

Соціокультурний рівень спілкування

- Характеристика спілкування загалом: сильніші та слабкіші комунікативні позиції, хто досяг предметних та комунікативних цілей, хто ефективніше використовував засоби комунікативного кодексу, хто завоював комунікативну ініціативу, а хто її втратив тощо.

Оратор досягає комунікативних цілей, ефективно використовує засоби комунікативного кодексу, завойовує комунікативну ініціативу, утримує увагу аудиторії протягом всього виступу.

Комплексний комунікативно-словоцентричний аналіз тексту
(За А. Курінною [42, с. 188−190])
(приклад виконання завдання)

(Виступ С. Джобса перед випускниками Стенфордський університету, 2005 рік)

Лексематичний рівень спілкування (в центрі аналізу текста – слово як двостороння одиниця в сукупності його значень та форм у спілкуванні):

- місце і час спілкування; їх вплив на перебіг інтеракції (спілкування та взаємодії з іншими людьми): ритуальні, типові словоформи привітання, прощання, вибачення, вітання тощо;

Стенфордський університет 2005 рік. Виступ перед випускниками для їхньої подальшої мотивації у професійній діяльності. На початку промови Стів Джобс подякував за надання можливості виступити перед аудиторією. «Для мене честь бути з вами сьогодні …» - так розпочав свою промову.

- вербальна та невербальна характеристика каналів комунікації (вокальний: звуковий, слуховий; візуальний: зоровий; тактильний: дотиком; нюховий; смаковий);

Наявні вербальні (активна мова) і невербальні (жестикуляція, міміка обличчя під час жартівливих моментів) засоби комунікації, що підсилюються звуковою апаратурою(мікрофон)

- комунікативний шум і його вплив на спілкування (фізичний: шум мотора автомобіля, вентилятора, тиха вимова адресанта; психічний шум: ставлення до адресанта або адресата; неуважність слухача, заглибленість у свої думки; інтелектуальна обмеженість; семантичний: спілкування різними мовами; використання спеціальної термінології);

Виступ відбувався на вулиці, але ніякого фізичного шуму не відбувалося. Вимова оратора була гучною. Наявність психічного шуму (реакція аудиторії на певні аспекти)

- зворотний звязок і засоби його підтримування.

Студенти уважно слухали Стіва Джобса, підтримували оплесками.

Лексико-семантичний рівень спілкування (аналіз лексико-семантичних варіантів слова в контексті комунікативно-словоцентричних стратегій та тактик):

- виявлення комунікативно-сугестивної (психоемоційної) мети кожного з учасників спілкування. Чи змінюється впродовж інтеракції (взаємодії) мета спілкування? Якщо так, то в чому причина?

Психоемоційна мета – викликати мотивацію не покладати рук під час скрутних життєвих ситуацій та надихнути на бажання думати про своє майбутнє. Впродовж інтеракції спілкування мало три різних теми, які обєднувало цілісність життєвого шляху людини.

- аналіз комунікативно-словоцентричної ініціативи учасників спілкування персонажів (вербальна сугестія (психоемоційний вплив) ініціативи: радість,

відчай, піднесення, бадьорість, похмурість, наполегливість, страх, розсудливість, байдужість тощо);

Оратор намагається чинити психоемоційний вплив на свідомість студентів. Він зачіпає моральну тему, яка повинна пробудити в аудиторії якості лідерства та наполегливості у своїй праці. Стів Джобс виступає впевнено, розсудливо.

- аналіз комунікативно-словоцентричних стратегій (комунікативно-словоцетрисною стратегією вважається умисно здійснюваний комплекс мовленнєвих дій щодо планування своєї словоцентричної взаємодії зі співрозмовником для реалізації конкретної комунікативно-сугестивної (психоемоційної) мети. Практичним інструментом такої реалізації слугує комунікативно-словоцентрична тактика): власне комунікативні: послідовність комунікативних дій / змістовні: змістовне планування мети з урахуванням мовного матеріалу; кооперативні: діалоги та полілоги / некооперативні: суперечки, претензії, погрози, конфлікти;

Для реалізації психоемоційної мети, оратор дотримується певної стратегії. Добре підготовлений текст, який має чітку структуру, та містить особистий приклад з життя психологічно діє на випускників та змушує їх глобально замислитися над даною темою.

- оцінка учасниками комунікативно-словоцентричної стратегії один одного словами різної конотації (додаткове, супровідне значення) (наприклад: слова мінорні чи мажорні: прекрасні, світлі, ніжні, радісні, піднесені, бадьорі, яскраві, сильні, стрімкі, повільні, тихі, суворі, сумні, темні, важкі, тужливі, похмурі, страхітливі, лихі, сердиті, люті тощо);

Спостерігачі уважно слухають, дехто обмінюється думками між собою.

- виявлення тактик комунікативної поведінки учасників спілкування. Типи тактик. Зміна тактик (якщо це спостерігається): тактики продукування оцінного (позитивного чи негативного) значення, що використовуються адресантом як субєктом оцінювання;

Тактика оратора - здійснення мотиваційного впливу заради мотивації

- тактики реагування на оцінне (позитивне чи негативне) значення, використовувані адресатом як обєктом оцінювання;

Тактика реагування аудиторії – спокійна, виражають емоції посмішкою та сміхом.

- лексико-семантичні варіанти слів для характеристик соціальних та комунікативних ролей, що реалізуються персонажами у фрагменті, який аналізується. Чи змінюються комунікативні ролі учасників спілкування? (Соціальні ролі визначаються професією, видом діяльності, статтю віком; комунікативні ролі формуються із сукупності дій, мовленнєвих вчинків, міміки, фраз, зовнішності, одягу тощо – порадник, красень, супермен, бунтівник, діловий, знаменитість, жертва, «сіра людина» тощо);

Під час виступу Стів Джобс залишався оратором, але змінював комунікативну роль. Спочатку він був дитиною, яку хотіли всиновити, потім став засновником компанії, далі жертвою у діловій сфері, на межі смерті, і на останок – порадник.

Студенти весь цей час не змінювали свою комунікативну роль – вони були слухачами.

- виявлення прихованих ролей (комунікативних позицій) учасників спілкування (із застосуванням трансактного аналізу Е. Берна): позиція дитини – передбачає ведення спілкування за принципом «хочу/не хочу» за допомогою слів; позиція батька - передбачає ведення спілкування за принципом «роби так-то і так-то» за допомогою слів; позиція дорослого – зорієнтоване на норми логіки, здоровий глузд, врахування реальної ситуації, бажання бути у всьому рівним з іншими за допомогою слів;

Стів Джобс виступає з позиції дорослого. Він намагається орієнтуватися на норми логіки, врахування життєвої ситуації, намагається надати студентам урок життя, яким пройшов сам.

- характеристика типів спілкування персонажів: відкрите / закрите; ініціативне / примусове; офіційне / неофіційне; етикетне / розкуте; конфліктне / кооперативне;

Спілкування є одностороннім, без зворотнього зв`язку, відкрите, розкуте, неофіційне.

- аналіз складових комунікативно-словоцентричного кодексу кожного учасника спілкування («позитивні» та «негативні» слова). Засоби мовного етикету.
- Оратор використовує позитивні слова для підбадьорення та мотивації. Також використовує негативні слова, які дають змогу описати труднощі його життєвого шляху

Мовленнєвий рівень спілкування (використання слів в тому чи іншому лексико-семантичному варіанті у складі речення чи тексту):

- мовленнєві жанри, яким віддається перевага учасниками спілкування, (бесіда, розмова, суперечка, розповідь, історія, лист, записка, щоденник тощо) їх лексико-семантична організація (ключові слова, словосполучення, речення);

Стів Джобс віддає перевагу таким мовленнєвим жанрам як розповідь, автобіографія. Ключові слова: моя біологічна мати, всиновили, коледж, поліграфія, Apple. Ключові речення: Я любив свою роботу – і це було єдине, що допомагало мені продовжувати справу. Залишайтеся спраглими, залишайтеся безрозсудними.

- найчастотніші типи мовленнєвих актів (репрезентативи або асертиви зобовязують мовця нести відповідальність за істинність слів чи висловлювань; директиви змушують адресата зробити дещо; комісиви зобовязують мовця виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки; експресиви виражають психологічний стан, характеризують міру відвертості мовця; декларативи встановлюють відповідність між пропозиційним змістом слів-символів, висловлювань і реальністю) та їх лексико-граматичне втілення (напрклад, репрезентативи або асертиви: дієслова – хвалитися, скаржитися; директиви: опорні дієслова – запитувати, наказувати, командувати, просити, молити, радити, запрошувати; комісиви: мати намір, ставитися прихильно;

експресиви: вітати, просити вибачення, співчувати, привітати; декларативи: якщо я, то Ви);
Найчастотніші типи мовленнєвих актів – експресиви: привітати, побажати, змотивувати, надихнути.

- аналіз лексико-семантичних аспектів спілкування: вживання слів у прямих і переносних значеннях, образність, тропи і фігури мовлення тощо. Засоби мовного етикету;

Текст Стіва Джобса більш відповідає офіційному стилю, але з елементами розмовного стилю. Засобами мовного етикету були привітання, побажання, прощання

- дотримання норм культури мовлення учасниками спілкування. Типи мовленнєвих помилок в ідіостилі учасників спілкування;

З перекладу на українську мову мовленнєвих помилок не було помічено.

- роль паралінгвістичних (міміка, жести, інтонація тощо) засобів спілкування: регістрові характеристики; тональність спілкування; атмосфера спілкування.

Міміка та жести вплинули на аудиторію. З їх допомогою Стів Джобс акцентував увагу. Інтонація голосу була спокійною (повністю про інтонацію характеризувати не можу через переклад). Атмосфера була спокійною та зосереджуваною.

Соціокультурний рівень спілкування

- Характеристика спілкування загалом: сильніші та слабкіші комунікативні позиції, хто досяг предметних та комунікативних цілей, хто ефективніше використовував засоби комунікативного кодексу, хто завоював комунікативну ініціативу, а хто її втратив тощо.

Виступ можна вважати вдалим, мету було досягнуто. Цей виступ дав змогу більшість студентам зрозуміти значимість незворотніх негативних подій, які у свою чергу через закладення у її вирішення великих зусиль несе за собою щось більше та масштабніше. Стів Джобс зміг зосередити увагу студентів своєю цікавою життєвою історією, яка надихнула більшість. Від аудиторії не було віддачі, вона просто слухала та реагувала на розповідь оплесками, але тим самим підтримувала оратора.

Комплексний комунікативно-словоцентричний аналіз тексту
(За А. Курінною [42, с. 188−190])
(приклад виконання завдання)

(Новини на телеканалі «Запоріжжя» щодо висвітлення Міжрегіонального Фестивалю «Заговори, щоби я тебе побачив»)

Лексематичний рівень спілкування (в центрі аналізу текста – слово як двостороння одиниця в сукупності його значень та форм у спілкуванні):

- місце і час спілкування; їх вплив на перебіг інтеракції (спілкування та взаємодії з іншими людьми): ритуальні, типові словоформи привітання, прощання, вибачення, вітання тощо;

Школа № 98, актова зала.

- вербальна та невербальна характеристика каналів комунікації (вокальний: звуковий, слуховий; візуальний: зоровий; тактильний: дотиком; нюховий; смаковий);

слухове (слухаємо, що говорить оратор), зорове (спостерігаємо за тим, що відбувається на сцені та у залі), візуальне сприймання (жести, міміка виступаючих, зоровий контакт з камерою підкреслював рівень відповідальності учасників).

- комунікативний шум і його вплив на спілкування (фізичний: шум мотора автомобіля, вентилятора, тиха вимова адресанта; психічний шум: ставлення до адресанта або адресата; неуважність слухача, заглибленість у свої думки; інтелектуальна обмеженість; семантичний: спілкування різними мовами; використання спеціальної термінології);

присутність фізичного шуму (розмови та музичний супровід на задньому фоні), семантичний шум (присутність російської мови в інтерв'ю з мамою).

- зворотний зв'язок і засоби його підтримування.

оплески глядачів учасникам, зосереджена увага під час виступів читців/виконавців.

Лексико-семантичний рівень спілкування (аналіз лексико-семантичних варіантів слова в контексті комунікативно-словоцентричних стратегій та тактик):

- виявлення комунікативно-сугестивної (психоемоційної) мети кожного з учасників спілкування. Чи змінюється впродовж інтеракції (взаємодії) мета спілкування? Якщо так, то в чому причина?

Мета спілкування зберігається протягом всього репортажу, змінюються лише учасники.

- аналіз комунікативно-словоцентричної ініціативи учасників спілкування персонажів (вербальна сугестія (психоемоційний вплив) ініціативи:

радість, відчай, піднесення, бадьорість, похмурість, наполегливість, страх, розсудливість, байдужість тощо);
Виступи учасників інтерв'ю були в піднесеному настрої з нотками хвилювання. Учасники були розсудливими та ініціативними, своїм настроєм, зміною інтонацій оратори розставляли акценти.

- аналіз комунікативно-словоцентричних стратегій (комунікативно-словоцетрисною стратегією вважається умисно здійснюваний комплекс мовленнєвих дій щодо планування своєї словоцентричної взаємодії зі співрозмовником для реалізації конкретної комунікативно-сугестивної (психоемоційної) мети. Практичним інструментом такої реалізації слугує комунікативно-словоцентрична тактика): власне комунікативні: послідовність комунікативних дій / змістовні: змістовне планування мети з урахуванням мовного матеріалу; кооперативні: діалоги та полілоги / некооперативні: суперечки, претензії, погрози, конфлікти;

Під час репортажу були присутні монологи, діалоги, полілоги.

- оцінка учасниками комунікативно-словоцентричної стратегії один одного словами різної конотації (додаткове, супровідне значення) (наприклад: слова мінорні чи мажорні: прекрасні, світлі, ніжні, радісні, піднесені, бадьорі, яскраві, сильні, стрімкі, повільні, тихі, суворі, сумні, темні, важкі, тужливі, похмурі, страхітливі, лихі, сердиті, люті тощо);

Були використані слова з позитивною конотацією: мажорні, прекрасні, ніжні, радісні, піднесені тощо.

- виявлення тактик комунікативної поведінки учасників спілкування. Типи тактик. Зміна тактик (якщо це спостерігається): тактики продукування оцінного (позитивного чи негативного) значення, що використовуються адресантом як суб'єктом оцінювання;

Зміна тактики не спостерігається.

- тактики реагування на оцінне (позитивне чи негативне) значення, використовувані адресатом як об'єктом оцінювання;

Тактика реагування позитивна.

- лексико-семантичні варіанти слів для характеристик соціальних та комунікативних ролей, що реалізуються персонажами у фрагменті, який аналізується. Чи змінюються комунікативні ролі учасників спілкування? (Соціальні ролі визначаються професією, видом діяльності, статтю віком; комунікативні ролі формуються із сукупності дій, мовленнєвих вчинків, міміки, фраз, зовнішності, одягу тощо – порадник, красень, супермен, бунтівник, діловий, знаменитість, жертва, «сіра людина» тощо);

Соціальні ролі: стать (хлопці, дівчата), вік (діти, дорослі), зовнішній вигляд (святкове вбрання, діловий стиль).

- виявлення прихованих ролей (комунікативних позицій) учасників спілкування (із застосуванням трансактного аналізу Е. Берна): позиція дитини – передбачає ведення спілкування за принципом «хочу/не хочу» за допомогою слів; позиція батька – передбачає ведення спілкування за принципом «роби так-то і так-то» за допомогою слів; позиція дорослого – зорієнтоване на норми

логіки, здоровий глузд, врахування реальної ситуації, бажання бути у всьому рівним з іншими за допомогою слів;
«Позиція дорослого»

- характеристика типів спілкування персонажів: відкрите / закрите; ініціативне / примусове; офіційне / неофіційне; етикетне / розкуте; конфліктне / кооперативне;

Тип спілкування: відкрите.

- аналіз складових комунікативно-словоцентричного кодексу кожного учасника спілкування («позитивні» та «негативні» слова). Засоби мовного етикету.

Спілкування відбувалося позитивно, дотримувалися засоби мовного етикету.

Мовленнєвий рівень спілкування (використання слів в тому чи іншому лексико-семантичному варіанті у складі речення чи тексту):

- мовленнєві жанри, яким віддається перевага учасниками спілкування, (бесіда, розмова, суперечка, розповідь, історія, лист, записка, щоденник тощо) їх лексико-семантична організація (ключові слова, словосполучення, речення);

Репортаж – жанр.

- найчастотніші типи мовленнєвих актів (репрезентативи або асертиви зобов'язують мовця нести відповідальність за істинність слів чи висловлювань; директиви змушують адресата зробити дещо; комісиви зобов'язують мовця виконати певні дії у майбутньому або дотримуватися певної лінії поведінки; експресиви виражають психологічний стан, характеризують міру відвертості мовця; декларативи встановлюють відповідність між пропозиційним змістом слів-символів, висловлювань і реальністю) та їх лексико-граматичне втілення (напрклад, репрезентативи або асертиви: дієслова – хвалитися, скаржитися; директиви: опорні дієслова – запитувати, наказувати, командувати, просити, молити, радити, запрошувати; комісиви: мати намір, ставитися прихильно; експресиви: вітати, просити вибачення, співчувати, привітати; декларативи: якщо я, то Ви);

Репрезентативи були використані ведучим, який оголошував ведення репортажу (анонсував), комісиви (діти дотримувалися певної лінії поведінки конкурсантів), експресиви (психологічний стан дітей був емоційно підвищений), декларативи (дотримувалася відповідність до змісту слів та реальністю).

- аналіз лексико-семантичних аспектів спілкування: вживання слів у прямих і переносних значеннях, образність, тропи і фігури мовлення тощо. Засоби мовного етикету;

Засоби мовного етикету були дотримані., (діти дотримувалися образності, стилю та жанру виступу).

- дотримання норм культури мовлення учасниками спілкування. Типи мовленнєвих помилок в ідіостилі учасників спілкування;

У мові хлопчиків-виконавців під час репортажу були використані деякі русизми.

- роль паралінгвістичних (міміка, жести, інтонація тощо) засобів спілкування: регістрові характеристики; тональність спілкування; атмосфера спілкування.

Діти були харизматичні, позитивно емоційні. У своїх репортажах використовували міміку та жести.

Соціокультурний рівень спілкування

- Характеристика спілкування загалом: сильніші та слабкіші комунікативні позиції, хто досяг предметних та комунікативних цілей, хто ефективніше використовував засоби комунікативного кодексу, хто завоював комунікативну ініціативу, а хто її втратив тощо.

Дорослі висловлювалися конкретно до заданих питань, стримано, менш емоційно. Діти дуже ефективно використовували комунікативні засоби (позитивні емоції).

Додаток А.2

Чек –лист
(приклад виконання завдання)

Казковий світ літератури
Мультфільм «Фантастичні літаючі книги Містера Морріса Лессмора»
ВИСЛІВ ДНЯ:
Книга – наше багатство. Книга відобразила наше минуле і сучасне. Вона відобразить і наше майбутнє (Айбек)
Людина, для якої книжка вже у дитинстві стала такою необхідною, як скрипка для музиканта, як пензель для художника, ніколи не відчуває себе обділеною, збіднілою і спустошеною (Сухомлинський В.).

Доброго дня, шановні колеги! Рада, що всі ми сьогодні зібралися. Хочу розповісти вам про мультфільм, який вразив мене під час його перегляду. Мультфільм називається «Фантастичні літаючі книги Містера Морріса Лессмора». Вийшов він у 2011 році, в США, був створений у жанрі фантасмагоричної філософської притчі. Сьогодні мені випала нагода коротко познайомити вас із суттю цього мультфільма.

Через весь мультфільм стрічкою проходить життя містера Морріса Лессмора, який пише мемуари. Мемуари він пише у книзі зі строгою, шкіряною палітуркою коричневого кольору. І раптом на місто у якому живе містер Морріс налітає ураган. Він видуває усі букви з книги, написані письменником, підхоплює Лессмора, будинки і все руйнує. Залишається безліч розкиданих книжок, сторінок книг. Аж ось, його увагу привертає пречудова дівчина, яка летить по небу на яскравих летючих книжках. Вона залишає одну з них письменнику. Книга, герой якої Шалтай-Болтай, анімований швидким листанням сторінок, приводить Лессмора у бібліотеку з антропоморфними (мають ноги, руки, виражають емоції) книгами. Містер Морріс стає хранителем книжок, щасливо живе у бібліотеці й лікує зіпсовані книги, повертає їх до життя і знову пише свої мемуари. Через багато років Морісс дописав свою книгу, постарів і повністю задоволений своїм життям іде до виходу з бібліотеки, куди його проводжають, засмучені цим моментом, яскраві книжки. Морісс виходить у яскраве світло але до бібліотеки вже йде молода дівчина, яка з задоволенням починає читати мемуари містера Морріса Лессмора.

Шановні колеги, переносячи ідею мультфільму на ситуації з мого життя чи ситуації життя знайомих, я бачу подібність ситуацій, можу провести паралелі завершення подій. Люди, які з головою поринули у свою роботу й не помічають яскравого різноманіття життя, які живуть тільки своїми проблемами, не зважаючи на долі інших, а деколи навіть рідних людей – пишуть чорно-білі мемуари свого життя, які стискає строга шкіряна палітурка. Таке життя ніхто не запам’ятає, бо його знищить ураган історії. І навпаки. Люди зі щирим серцем, які вміють любити, виховати чудових дітей, які з душею ставляться до роботи –

пишуть яскраві, наповнені щастям мемуари життя. І навіть коли така людина піде у «яскраве світло», її «мемуари життя» будуть «перечитувати» ще довгий час.

Тож хочу підсумувати сказане мною. І як людина, і як учитель я хочу навчати й навчатись, творити й створювати. Робити це так, щоб через роки, йдучи на зустріч мені люди посміхалися.

Щоб прожити своє життя якісно, і насолоджуватися кожною його хвилиною, важливо дотримуватися кількох простих правил.

Вдячність порівнюють із найсильнішою молитвою, це той стан, який здатен творити дива у нашому житті. Кожного дня треба дякувати за все, що маєте, тоді життя даватиме вам ще більше.

2. Сьогодні – це саме той час, коли треба жити і не зависати в минулому. Але все робити для того, щоб завтра було кращим, ніж сьогодні.

Чек-лист

(приклад виконання завдання)

Найдовша скоромовка.

Удосконалення навички дикції.

Спосіб покращити дикцію – скоромовки. Освоєння скоромовок – заняття веселе та корисне. Веселе не тільки від швидкості вимови, а й від змісту скоромовки. Спробуйте тільки уявити описані в скоромовках події в реальному житті.

Доброго дня, щиро вдячна за вашу присутність на нашій зустрічі, бажаю всім гарного настрою, цікавого проведення часу. Сьогодні ми з вами поговоримо про найцікавіший жанр української літератури – скоромовки.

Для початку хотіла б запитати, чи може хтось із вас продемонструвати вміння проговорювати скоромовки. Вивчаючі інформацію про скоромовки, я впевнилася у тому, що освоєння скоромовок – це заняття веселе та корисне. Веселе воно не тільки від швидкості вимови, а й від змісту скоромовки. Спробуйте уявити описані в скоромовках події в реальному житті. Крім того скоромовки для дітей – це в першу чергу гра, а не навчання. Діти вчаться вимовляти фрази більш повільно та чітко, ще тренується пам’ять. Але ми знаємо, що скоромовки важливі не тільки для дітей, але і для дорослих, насамперед вчителів та дикторів. Найдієвіший спосіб покращити дикцію – промовляти скоромовки.

Диктор декламує скоромовку чітко і виразно. Ми спостерігаємо за мімікою, жестами та чітким вимовлянням кожного слова.

Із задоволенням використовую скоромовки у своїй професії. Працюючи з дітками у садочку ми починаємо ставити правильне мовлення. І в саме в цьому нам допомагають скоромовки, чистомовки.

Тож, шановні колеги! Використання чистомовок, скоромовок дуже корисне не тільки для вимови у дітей, а й для дорослих.

Давайте спробуємо разом промовити скоромовку .

Черепаха чаплю вечором пригощала чаєм з печивом.

Чек-лист

(приклад виконання завдання)

НУШ (Нова українська школа)- це школа для життя для життя у ХХІ столітті
Мета : сформувати знання, якою має бути нова українська школа
МОТИВАЦІЯ – ознайомлення майбутнього вчителя з концепцією НУШ
Афоризми щодо цієї теми

✓ Метою школи завжди має бути виховання гармонійної особистості, а не спеціаліста (А. Ейнштейн)

✓ Школа — це майстерня, де формується думка підростаючого покоління, треба міцно тримати її в руках, якщо не хочеш випустити з рук майбутнє (А. Барбюс)

✓ Найважливішим явищем у школі, найбільш повчальним предметом, найбільш живим прикладом для учня є сам учитель. Він — уособлений метод навчання, саме втілення принципу виховання (А. Дистервег)

СЬОГОДНІ: Представляю цікавий матеріал з проблем змістовного модулю
8 складових української школи майбутнього

1. Навчання протягом життя
Lifelong Learning – один з основних глобальних трендів в освіті наших днів. Сучасні школи вже не можуть дати всю необхідну для життя інформацію. Проте вони можуть навчити учнів і учениць самостійно її шукати та аналізувати.
2. Навики ХХІ ст. – до шкільних програм
Уроки в школах мають перестати бути самоціллю. Вони мають стати ефективним засобом оволодіння учнівством ключовими компетенціями сучасності і майбутнього, зокрема, базовою грамотністю, вмінням вирішувати складні завдання, розвитком особистісних якостей тощо.
3. Школа як хаб
Школа ХХІ ст. більше не може бути єдиним унікальним джерелом знань. Місцями отримання освіти стають також засоби масової інформації, інтернет, музеї, кіно, театри, наукові спільноти, сімейна освіта, оточення однолітків тощо. У цій мережі можливостей школа має стати обєднуючим центром для всіх стейкхолдерів освіти.
4. Учителі як тьютори
Вирішальну роль у становленні багатьох дорослих успішних людей часто відігравала одна єдина особа – учителька, тренер, лідерка спільноти, батько, наукова керівниця… Сучасному освітянському колу варто врахувати це для формування нової ролі вчителів як наставників, модераторів і тьюторів.
5. Сім`я як стейкхолдер освіти
Школа має активніше залучати сімю учня чи учениці до побудови освітньої траєкторії дитини, адже сімейний контекст може швидше розкривати таланти, нахили та бажання дитини.
6. Більше субєктів в освітньому процесі

До традиційних організаторів освітнього процесу – батьків, педагогів, адміністраторів освіти – сьогодні варто долучити так званий «золотий трикутник» – влада, бізнес, громадянське суспільство.

З огляду на це мають бути доповнені й критерії вимірювання успішності освіти. До них мають відноситися перспективні плани розвитку освіти, людський капітал, фінансові ресурси, технологічна інфраструктура.

Важливим стає звязок і діалог між усіма цими субєктами освіти.

7. Нетрадиційним шкільним практикам – так!

Ефективним у сучасній освіті є використання нових альтернативних освітніх практик, наприклад, ділових і навчальних ігор, табірних зборів, квестів, проектної роботи, зустрічей із цікавими людьми.

Потребує змін також організація простору класу. Демократизації навчання сприятимуть, наприклад, мобільні одномісні робочі місця, розташовані колом, які легко розміщувати у групи різної кількості.

Також варто переглянути зміст та форми домашніх завдань – у бік їх трансформації до творчих та групових вправ.

8. Сучасні технології в освіті вже зараз

Нова роль інформаційних технологій у нашому житті показує, що в школі їх можна використовувати не лише в комп'ютерних класах на уроках інформатики, а й для вирішення щоденних учительських завдань, змішаної освіти, «перевернутого класу», масових відкритих онлайн-курсів, у тому числі шляхом залучення персональних гаджетів.

1. ЗГОДОМ: Де буду використовувати

   Ця інформація для мене дуже пізнавальна і важлива, адже я навчаюсь на філологічному факультеті української мови і література, тобто в майбутньому я буду працювати з дітьми у школі. А коли настане час працювати у школі , то у мене будуть діти вже нового покоління, діти покоління Z, яких вже не зацікавиш стандартними застарілими методами навчання.
2. ЗАВЖДИ: аналізую, систематизую

   Основна мета концепції НУШ - створити школу, де приємно навчатися, де діти отримують не лише знання, а й уміють їх застосовувати в житті.

   До того ж, НУШ приємно відвідувати:

   вчителям — адже вони вмотивовані професійно, мають свободу творчості та академічну свободу, більше моделей підвищення кваліфікації, отримують матеріальне стимулювання надбавку за добровільну незалежну сертифікації, учням — бо тут прислухаються до їхньої думки, вчать критично мислити, не боючись висловлювати власну думку, бути відповідальними громадянами, батькам, які покладаються на співпрацю зі школою та взаєморозуміння.

Чек-лист

(приклад виконання завдання)

Продуктивність

Мета – продуктивний день

- ✓ Прокрастинація – це інтерес, який ми проявляємо до себе

Джон Леслі

- ✓ Успіх – це не кінцева мета, а постійний рух вперед

Аристотель Онассіс

- ✓ Секрет продуктивності не в тому, щоб робити більше, а в тому, щоб робити потрібне

Пітер Друкер

СЬОГОДНІ: Представляю цікавий матеріал з проблем змістовного модулю

У рамках модуля розглядається, як техніки педагогічного спілкування (відкрите запитання, активне слухання, врахування емоційного стану учнів) можуть сприяти підвищенню продуктивності учнів. Педагог, який використовує комунікативні методи, може глибше зацікавити учнів, створити атмосферу довіри та взаєморозуміння, а також сприяти формуванню стійкої мотивації до навчання. Наприклад, застосування таких методів, як конструктивний зворотний зв'язок і підтримка самостійного мислення, допомагає учням краще зрозуміти свої сильні сторони, зону росту та набути впевненості у власних силах.

ЗГОДОМ: Де буду використовувати

Знання та навички з модуля є корисними у будь-якій сфері навчально-виховної роботи, де є потреба налагодити продуктивну комунікацію та підвищити мотивацію до навчання. У класній кімнаті, під час індивідуальної роботи, проведення групових дискусій та проєктних завдань я можу використовувати принципи педагогічного спілкування для досягнення кращих навчальних результатів. Зокрема, інтерактивне навчання дозволяє заохочувати учнів до активної участі, що робить заняття більш продуктивним і цікавим.

ЗАВЖДИ: аналізую, систематизую

Постійний аналіз успішності навчання та систематизація результатів допомагає зрозуміти, як педагогічне спілкування впливає на кожного учня індивідуально. Аналізуючи та систематизуючи взаємодії з учнями, я можу вчасно виявити проблеми в комунікації, відстежити емоційний стан учнів та налаштувати стиль спілкування для кращого розуміння та підтримки. Завдяки цьому процесу я розвиваю свої комунікативні навички та вдосконалюю методику викладання, що позитивно відображається на продуктивності навчання.

Таким чином, мистецтво педагогічного спілкування не лише сприяє покращенню навчальної діяльності, а й підвищує ефективність освітнього процесу, створюючи сприятливе середовище для розвитку учнів.

Додаток Б

Робоча програма курсу за вибором «Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії» (за А. Курінною) [39, с. 160]

Процес гуманізації освіти висуває нові вимоги до особистості педагога, стилю його спілкування з усіма суб'єктами освітнього процесу: учнями, їхніми батьками, колегами й керівниками. Серед усіх проблем, пов'язаних з модернізацією системи освіти в Україні, найбільш складною виявилася перебудова позиції педагога від авторитарної, характерної для традиційної педагогіки тоталітарного суспільства, до позиції педагога-гуманіста, здатного сприймати мир дитинства як самоцінність, проявляти емпатію, повагу до вихованців, визнавати їхнє право на власну думку, самостійність суджень, право на помилку.

Концепція Нової української школи активізує інтерес до фундаментальних гуманітарних наук, спрямованих на формування творчої, гармонійної особистості, яка відмовляється від присвоєння готових істин, може ефективно володіти думкою, переконуючим словом, етичним риторичним вчинком, є людиною вільною та самовизначальною.

Бачити, чути, відчувати і найголовніше переконувати інших на лінгвістичному, паралінгвістичному, кінетичному, психологічному рівнях спілкування в правоті своїх відчуттів – завдання педагога-фасілітатора початкової освіти, який навчається протягом життя та розвиває свій комунікативний потенціал заради толерантного виховання словом «людини культури» (за визначенням В. Біблера) з розвинутим гуманістичним мисленням.

Дефіцит лінгвістично-комунікативної компетентності в основному виді діяльності педагога – спілкуванні, розуміння педагогічного процесу як завжди комунікативної взаємодії між дорослим і дитиною, вихователем і вихованцем, учителем і учнем, загострили інтерес до психолінгвістичного та психолого-педагогічного феномену слова (А. Богуш, М. Вашуленко, І. Ґудзик, Л. Давидюк, В. Іваненко, А. Капська, В. Корсаков, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, Г. Михайловська, М. Пентилюк, Т. Потоцька, Г. Сагач, Е. Тарасов, О. Хорошковська, Г. Шелехова та ін.) та зумовили актуальність запропонованої програми до курсу «Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії».

Курс «Виховання словом: словоцентричний аспект педагогічної взаємодії» містить необхідні матеріали для якісної самореалізації вчителів початкової школи в полікультурному освітньому просторі.

Мета та завдання курсу

Головна мета курсу – підвищення комунікативної грамотності та культури вчителя початкової освіти засобами педагогічної риторики.

Риторика як наука і мистецтво ефективної усної переконуючої комунікації, безумовно, становить фундамент професіоналізму лідерів суспільства різних сфер діяльності. Курс акумулює найважливіші здобутки комплексу гуманітарних наук (теорія комунікації, лінгвістика, психологія, педагогіка, філософія, логіка, еристика, літературознавство, естетика, етика тощо), які в діалектичній єдності зорієнтовані на формування і розвиток мисленнєвої, мовленнєвої комунікативної культури, удосконалення і оптимізацію комунікативного потенціалу особистості освітянина нової формації

Завдання курсу:

- підвищення психологічної компетентності педагогічних працівників;
- стимулювання потреби в саморозвитку комунікативного потенціалу;
- надання практичної допомоги в подоланні труднощів спілкування з вихованцями, учнями, батьками, колегами й керівниками;
- розвиток умінь організації діалогових, полілогових форм навчальної діяльності;
- навчання форм ефективної переконуючої комунікації за нестандартних ситуацій життєвого і професійного спілкування;
- сприяння формуванню сприятливого морально-психологічного клімату в колективі.

У кінцевому результаті навчання слухач повинен знати:

- основні категорії, розділи і закони риторики;
- основні прийоми удосконалення майстерності мовлення як засобу удосконалення умінь, вирішення виробничих завдань;
- специфіку педагогічного спілкування, особливості комунікативно-мовленнєвих ситуацій, характерних для професійної діяльності педагога;
- закономірності логіки мовлення;
- основні види ораторських промов;
- професійно значущі для педагога мовленнєві жанри;
- теорію техніки мовлення.

У процесі вивчення спецкурсу слухач повинен уміти:

- екстраполювати основні закони риторики на риторику педагога;
- вибирати тему промови, аналізувати її, збирати і систематизувати матеріал із даної проблеми;
- на основі спостережень і аналізу бази даних створювати «портрет аудиторії»;

- аналізувати і вибирати професійно значущий мовленнєвий жанр, що відповідає конкретній ситуації та створювати максимально ефективну композицію промови;
- вести розгорнутий монолог, ефективну бесіду з фахової проблематики;
- вирішувати комунікативні та мовленнєві завдання в конкретній ситуації спілкування;
- логічно, правильно, точно, етично й емоційно виражати думки в словах, відповідно до змісту, умов комунікації та адресата, прагнучи при цьому передати у промові свій індивідуальний стиль;
- володіти полемічним мистецтвом (диспут, полеміка, дискусія);
- системно аналізувати весь комунікативний процес (рефлексія).

Зміст навчальної дисципліни

Тема 1. Основи мовленнєвої комунікації. Психолінгвістичні аспекти мовленнєвої комунікації

Мета: ознайомити учасників курсу із основними поняттями сучасного комунікативного простору.

Розвиток сучасного комунікативного простору. Розвиток соціальної практики навчання комунікації. Історичний досвід навчання способам комунікації.

Завдання й зміст сучасної педагогічної риторики (програмне забезпечення). Особливості мережної організації комунікативного простору. Комунікативний потенціал комп'ютерних мереж. Специфіка педагогічної комунікації в мережному просторі. Психолінгвістичний вимір мовленнєвої комунікації. Основні типи комунікабельності людей. Характеристики психологічного его- стану (батьків, дорослого, дитини).

Тема 2. Сучасна педагогічна риторика та педагогічний імідж

Мета: ознайомити учасників курсу із складовими сучасної педагогічної риторики та способами формування позитивного іміджу вчителя початкової освіти.

Педагогічна риторика й ораторське мистецтво. Місце педагогічної риторики серед інших наук. Риторична формула: закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю. Сутність і зміст риторичних законів як системи: концептуальний; моделювання аудиторії; стратегічний; тактичний; мовленнєвий; ефективної комунікації; системно-аналітичний.

Прямі способи мовленнєвого впливу. Непрямі способи мовленнєвого впливу. Логіка і паралогіка. Фігуративна практика. Фігури. Тропи: метафора, метонімія, іронія та ін. Мовленнєвий закон. Комунікативні якості мовлення: правильність, виразність, багатство, ясність, точність, стислість, доцільність, художня образність. Техніка мовлення. Поради ораторам. Робота над готовим текстом. Репетиція промови. Співвідношення виступу та імпровізації.

Формування позитивного іміджу педагога. Образ (імідж) і особистість ритора-викладача. Професіограма вчителя початкової освіти. Харизма педагогічного працівника. Національні особливості педагогічного спілкування.

Тема 3. Психологічні закономірності спілкування. Генератор настрою педагога

Мета: ознайомити учасників курсу із психологічними закономірностями спілкування, які генерують настрій педагога.

Чому ми не завжди розуміємо один одного? Що впливає на характер спілкування? Установка. Життєвий багаж. Психологічні особливості особистості (темперамент, тип нервової діяльності, ступінь інтро- або экстравертированості).

Емоційний фон навчально-виховного процесу. Педагогічні шляхи генерації настрою. Актуалізація прийомів посилення каналів трансляції інформації, пов'язаної з генерацією настрою.

Тема 4. Комунікативний потенціал риторичної особистості педагога. Експертиза комунікативної діяльності викладача початкової освіти

Мета: самодіагностика комунікативного потенціалу; розробка плану розвитку комунікативної культури контактів з учнями, батьками, колегами й посадовими особами.

Найбільш значущі показники комунікативного потенціалу педагога: терпимість, комунікативний контроль, розсудливість, почуття власної гідності, уміння впливати на інших, оптимізм тощо.

Експертиза комунікативної діяльності викладача початкової освіти: загальний комунікативний стиль, адресність комунікативних дій, інформативність комунікативної взаємодії, володіння основними видами комунікативної діяльності, методичність, використання можливостей зворотного зв'язку для корекції процесу комунікації.

Тема 5. Мистецтво переконувати. Секрети продуктивного спілкування

Мета: підготовка, виголошення та аналітика підсумкових публічних виступів викладачів на професійні теми.

Чи вміємо ми спостерігати й слухати? Невербальні знаки спілкування. Поняття про провідну модальність, важливість обліку її в педагогічній практиці. Мистецтво діалогу: секрет Сократа. Умови переговорів без поразок. Етика керівника: як виявити повагу, методи конструктивної критики.

Соціально-педагогічний тренінг: вправи по використанню секретів продуктивного спілкування; аналіз педагогічних і побутових ситуацій. Підготовка та аналіз підсумкових публічних виступів.

Тема 6. Парадокси педагогічної взаємодії. Риторична карта педагога

Мета: розробка змісту та методики тренінгових занять з учнями та їх батьками з попередження конфліктних ситуацій в освітньому закладі та дома.

Сутність полеміки та її різновиди. Спільне та відмінне у різновидах полеміки, дискусії, диспуту, суперечки. Мистецтво полеміки. Етика та етикет полеміста. Риси полемічного стилю. Культура полеміки. Полемічні прийоми. Методи маніпулювання, шляхи їх визначення і подолання. Заборонені прийоми в полеміці.

Технології налагоджування контакту на докомунікативній, комунікативній і посткомунікативній фазах комунікації. Аналіз якості та ефективності продукту риторичної діяльності. Риторична карта педагога. Самоаналіз (рефлексія) і коригування продукту мисленнєво-мовленнєвої діяльності, мистецтво критики й аналізу інших. Планування й прогнозування ораторської діяльності.

Практичний блок

Практичні заняття можуть проводитись у формі ділових та рольових ігор, вправ щодо формування практичних навичок педагогів щодо використання інновацій в педагогічній практиці, вирішення проблемних та конфліктних ситуацій, захисту творчих робіт, авторських (індивідуальних чи колективних) проектів, розробки цільових проектів тощо.

Самостійна робота

Самостійна робота слухача є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов’язкових навчальних занять. Навчальний час, відведений для самостійної роботи, регламентується робочим навчальним планом. Зміст самостійної роботи слухача визначається навчальною програмою, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Методи навчання

Лекція, демонстрація, практичні вправи, керовані дискусії, рольові, ділові ігри, тренінг.

Форма підсумкового контролю навчання

Слухачі курсу складають підсумкову атестацію у формі випускної роботи – захисту авторських інноваційних проєктів.

Мета: виробити алгоритм пошуку, розробки та впровадження інноваційного проєкту.

Методичні рекомендації щодо захисту авторських (колективних) проєктів. Розкриття обраної теми проєкту. Організація дискусій щодо висвітлення теми та її актуальності.

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Гойда Анна Олегівна, студентка 2 курсу, денної форми здобуття освіти, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальності 013 «Початкова освіта», Освітньої програми «Початкова освіта», адреса електронної пошти ann.g.28.07@gmail.com

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему: «Розвиток комунікативного потенціалу майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;
- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;
- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ (Гойда А.О.)

_____ (Курінна А.Ф.)